

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
KATEDRA ZA BIBLIOTEKARSTVO
Ak.god. 2015./2016.

Ana Jandras

E-knjiga u visokoškolskom obrazovanju

Diplomski rad

Mentor: prof.dr. Daniela Živković

Zagreb, 2016.

Sažetak

Razvoj tehnologije utjecao je na razvoj elektroničkog nakladništva, a povoljniji elektronički čitači utjecali su na popularizaciju e-knjiga. Zbog istovremenog poštivanja autorskih prava i ispunjavanja korisničkih potreba, visokoškolske knjižnice se još uvijek nisu u potpunosti odlučile na obogaćivanje svog fonda elektroničkim knjigama. No polako dolazi do promjena jer se sve više znanstvenih i stručnih knjiga objavljuje u elektroničkom obliku, a podržava se i objavljivanje u otvorenom pristupu. Visokoškolske knjižnice kao središte obrazovne zajednice potiču istraživački rad svojih korisnika te utječu na razvoj obrazovanja. Nastoje osigurati što jednostavniji pristup raznolikim izvorima informacija i znanja te podupiru besplatan pristup e-knjigama jer pristup relevantnim informacijama mora biti bez ikakvih prepreka.

Kako se danas obrazovanje temelji na upotrebi računala, provedeno je istraživanje s ciljem dobivanja jasnije slike o korištenju elektroničke knjige u visokoškolskom obrazovanju kod studenata. Rezultati su pokazali kako su studenti svjesni pozitivnih promjena koje elektroničke knjige donose, ali i dalje više koriste tiskanu literaturu.

Ključne riječi: *elektronička knjiga, visokoškolska knjižnica, visokoškolsko obrazovanje*

Summary

Technology development has influenced the development of electronic publishing, and favorable e-readers influenced the popularization of e-books. Due to the simultaneous respect for copyrights and fulfilling customer needs, academic libraries have not fully decided to enrich its collection with e-books. Changes are occurring slowly as more scientific books are published in electronic form and libraries are supporting publishing in open access. Academic libraries as a center of the educational research community encourage its users and influence the development of education. Libraries seek to ensure easier access to various sources of information and knowledge and support free access to e-books. Access to relevant information must be free of any obstacles.

Due to the fact that education today is based on usage of computers, survey was conducted in order to obtain clearer picture on usage of e-books in higher education among students. The results have shown that students are aware of the positive changes that e-books bring, but they still use printed literature more.

Key words: *electronic book, academic library, higher education*

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Od glinene pločice do ekrana – kratak povijesni prikaz razvoja knjige.....	2
3. Elektronička knjiga	5
3.1. Pojmovno određenje elektroničke knjige	5
3.2. Obilježja i identifikacija elektroničke knjige	7
3.3. Uređaji za čitanje elektroničke knjige.....	10
3.4. Prednosti i nedostaci elektroničke knjige	11
4. Visokoškolske knjižnice kao potpora za učenje i istraživanje	13
4.1. Elektroničke knjige u visokoškolskim knjižnicama	16
4.2. Knjižnice i problem autorskog prava.....	21
4.2.1. Digitalizacija knjiga u knjižnicama	23
5. Istraživanje: uporaba elektroničke knjige u visokoškolskom obrazovanju	27
5.1. Rezultati istraživanja.....	27
5.2. Rasprava i komentar istraživanja.....	37
6. Zaključak.....	39
7. Literatura.....	40

1. Uvod

Marshall McLuhan izjavio je: "Kao pomagalo za istraživanje i komunikaciju, računalo bi moglo poboljšati pronalaženje, dokinuti potrebu za velikim knjižnicama, obnoviti enciklopedijsku funkciju pojedinca te je prebaciti na privatnu liniju koja vodi do brzo prilagođenih podataka one vrste koja se može prodavati."¹ I bio je u pravu, računalo je donijelo velike promjene u ljudske živote, ali prisililo je i knjižnice da svoje poslovanje prilagode tehnologiji. Knjižnice, kao i ostatak okoline prisiljene su mijenjati dosadašnji način poslovanja upravo zbog utjecaja novih tehnologija. Knjižnice, kao središte obrazovne zajednice, moraju prigrлити računalnu tehnologiju te se pokazati u tehnološki naprednijem svjetlu. Isto tako, kako je tehnologija danas nezaobilazan dio života, tako je i knjiga neizostavan dio obrazovnog procesa. Knjiga ima vrlo bogatu povijest i oduvijek je bila simbol mudrosti i učenja, bez obzira na oblike i materijale od kojih su knjige bile napravljene. Danas se visoko obrazovanje posebno cijeni jer akademski obrazovano stanovništvo može osigurati napredak i svjetliju budućnost za zemlju u kojoj živi. Tu valja spomenuti visokoškolske knjižnice koje svojim korisnicima, a to nisu samo studenti i profesori već i ostali članovi sveučilišne zajednice, pružaju potporu pri redovitom studiranju i istraživačkom radu. Isto tako, danas je obrazovanje usko vezano uz upotrebu računala i novih tehnologija koje su dio nastavnog procesa. Knjižničari moraju znati koje su potrebe i navike njihovih korisnika, ali isto tako moraju poznavati različite izvore informacija. Zato knjižnice u svojem fondu trebaju osigurati i suvremenu literaturu, što uključuje i pristup elektroničkim knjigama. Od velikog broja informacija dijeli nas tek jedan pritisak gumba, a knjižnice kao kulturna i informacijska središta moraju osigurati pristup informacijama. Pojava tiskanih knjiga u digitalnom formatu, dostupniji elektronički čitači i veća mogućnost spajanja na Internet utjecali su na korisnike i njihove navike te su doveli do promjena u izdavaštvu, ali i korištenju knjiga jer one više nisu dostupne samo na papiru. Elektronička knjiga danas je još uvijek na ulaznim vratima knjižnica, iako se pojavila još 1970-tih godina 20. stoljeća. Kako bi se e-knjige više popularizirale i približile korisnicima, pokrenuti su mnogi projekti u kojima knjižnice aktivno sudjeluju. Knjižnice moraju prigrлити novu tehnologiju te na taj način unaprijediti i promicati svoje poslovanje.

¹ Coupland, D. Marshall McLuhan : nemate vi pojma o mojem djelu!. Naklada Ljevak : Zagreb, 2012., str.10

Ovaj diplomski rad podijeljen je na dva dijela – u prvom teorijskom dijelu bit će riječi o povijesti razvoja knjige, pojavi elektroničke knjige te problemima koji se uz nju javljaju. U drugom dijelu rada bit će prikazani rezultati istraživanja čiji je cilj bio saznati koliko su elektroničke knjige bliske studentima i koriste li ih u svom visokoškolskom obrazovanju.

2. Od glinene pločice do ekrana – kratak povijesni prikaz razvoja knjige

Jedna od definicija kojom se najčešće određuje knjiga je UNESCO-va definicija knjige kao neperiodičke publikacije koja bez korica ima najmanje 49 stranica, a objavljena je u određenoj zemlji te je dostupna javnosti.² Knjige su oduvijek bile glavni izvor informacija i jedno od vodećih medija. Povijesna otkrića dokazuju kako je ljudska civilizacija oduvijek ostavljala pisane dokaze svog postojanja u spiljama, na kamenu i drugim materijalima. Pismo se mijenjalo, materijali za pisanje također, a promjene traju i dalje. Knjige su se kroz povijest razvijale i mijenjale, djelovale jedne na druge, uzajamno mijenjale sadržaj, izazivajući neprestane i bezbrojne promjene ne samo knjige, nego i njezina položaja i uloge u životu pojedinca i društva.³

Teško je sasvim točno odrediti kada se pojavila prva knjiga, ali sa sigurnošću se može reći kako Sumerani imaju jedne od najstarijih sačuvanih pisanih zapisa. Sumerani su tajanstven i suvremen narod koji ima počasno mjesto u povijesti svjetske kulture, a posebice se to tiče pisma, knjiga i knjižnica. Tisuće glinenih pločica pisane piktogramima, slikovnim ili klinastim pismom svjedoče razvitku ovog naroda. Imali su razvijene knjižnice, a i najstariji knjižnični katalog potječe upravo iz njihova vremena. Sumerski pisari nisu samo prepisivali literarna djela, od kojih je najpoznatiji *Ep o Gilgamešu* koji je činio najvažniji element osnovnog obrazovanja te je sačuvan u bezbroj primjeraka, već i rječnike, veterinarske, matematičke i druge tekstove na kojima su se temeljila znanstvena dostignuća. Sumerani su knjizi i namijenili ulogu koju ima i danas, a to je da čuva čovjekova dostignuća za buduće generacije.⁴ Narodi koji su živjeli nakon Sumerana također su razvijali proizvodnju

² Živković, D. Elektronička knjiga. Zagreb : Multigraf, 2001., str. 7.

³ Escarpit, R. Revolucija knjige. Zagreb : Prosvjeta, 1972., str. 14.

⁴ Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006., str. 9-15.

knjiga, što dokazuje otkriće knjižnice u Ebli, koja je zbog primjene jedinstvenog klasifikacijskog sustava i slaganja pločica po stručnim skupinama, primjer jedne od suvremenijih knjižnica svog vremena. Brojna arheološka otkrića otkrivaju zapise na glinenim pločicama koji dokazuju razvijenu trgovinu i diplomaciju, a postojanje privatnih knjižnica pokazuju kako su već tada knjige bile izrazito cijenjene i smatrale su se velikim bogatstvom. Glina je bila najčešće upotrebljavani pisaći materijal po kojoj su se zaoštrenom pisaljkom utiskivali znakovi. Egipćani su za pisanje koristili kožu, papirus i kamene ploče, a koristili su i tintu. Njihovi zapisi bili su razumljivi i onima koji nisu znali čitati, zahvaljujući brojnim ilustracijama. Kinezi su, prije nego su izumili papir, pisali na dugačkim i tankim trakama od bambusove trstike, a kasnije i na svili. Papir se do sredine 8. stoljeća proizvodio samo u Kini, a knjige su se umnožavale prepisivanjem, što je doводilo do grešaka, ali je oduzimalo i mnogo vremena. Kinezi se također mogu pohvaliti pretečom tiskarskog stroja – na trgove su postavljali kamene ploče s urezanim svetim tekstovima kako bi se iz njih mogao dobiti otisak na papiru. Grci i Rimljani pisali su po voštanim i drvenim pločicama koje su se mogle spojiti vrpcom te su dvije ili više takvih povezanih pločica činile bilježnicu. Biti pisar bilo je izrazito cijenjeno zanimanje još u drevnom Egiptu jer su pisari bili obrazovani i pismeni ljudi. Kako su se knjige umnožavale prepisivanjem, povećavao se i broj pisara, a u srednjem vijeku su se najviše istaknuli samostani gdje su se kao rezultat prepisivačke djelatnosti dobivale knjige koja su bila prava remek-djela s posebno izrađenim naslovima, inicijalima i slikama. Otvaranjem novih škola i sveučilišta, samostanske pisarnice više nisu mogle proizvoditi toliko knjiga pa su izdavačku ulogu preuzela sveučilišta. Točno regulirani propisi i komisije pregledavali su svaki tekst kako bi se provjerila ispravnost predloška, prije nego što je isti bio poslan na prepisivanje.⁵

Sredinu 15. stoljeća obilježilo je novo doba u povijesti knjige. Gutenberg je izumio tiskarski stroj koji je riješio problem brže i jeftinije proizvodnje knjiga, a u isto vrijeme i omogućio da knjiga postane dostupnije sredstvo pomoću kojeg će se širiti znanstvene i druge informacije. Knjige poprimaju oblik koji sve više sliči današnjim knjigama. Tiskarstvo se od tada počelo razvijati, knjige su postajale dostupnije široj čitateljskoj publici, ne samo bogatoj eliti, te se to pozitivno odrazilo na podizanje razine obrazovanja. Od tada pa sve do 20. stoljeća nije se puno toga mijenjalo, neke

⁵ Stipčević, A. Povijest knjige., str. 16-338.

knjige su bile zabranjivane, spaljivane, proganjane, ali većih promjena što se tiče izgleda i pisaćeg materijala nije bilo.

U 20. stoljeću pojavili su se novi nositelji informacija koji su opasno ugrozili knjigu – televizija, kinematografija, radio, gramofonske ploče, kasnije video-kasete, diskovi i elektroničke knjige, koji su zbog svojih vizualnih i zvučnih svojstava postali konkurenti klasičnoj knjizi. Pojavila su se predviđanja o kraju tiskane riječi i knjige, odnosno kraju Gutenbergove ere, ali ona se još ni približno nisu ostvarila. Tiskana knjiga više nije bila jedini oblik u kojem se neko djelo moglo pronaći, pojavile su se knjige na gramofonskim pločama, a kasnije na zvučnim kasetama i CD-ROM-u. Pojava računala dovela je do mogućnosti digitalizacije knjižne građe, njenog raspačavanja putem Interneta te pohrane velikog broja podataka. Pohranjene informacije moguće je u bilo kojem trenutku reproducirati na papiru ili bilo kojem drugom mediju.⁶ Elektroničke knjige od tada se polako razvijaju i postaju prisutnije u svakodnevnim životima korisnika, posebice nakon pojave elektroničkih čitača i drugih uređaja koji omogućuju čitanje elektroničke knjige u bilo koje vrijeme. Prve e-knjige pojavljuju se sedamdesetih godina 20. stoljeća kad je Michael Hart započeo s *Projektom Gutenberg* te je prepisivanjem teksta godišnje dobrovoljno objavljivao jednu knjigu.⁷ Stare knjige se digitaliziraju i na taj se način zaštićuju od svakodnevnog korištenja, a u isto vrijeme digitalizirana verzija dostupna je velikom broju korisnika. Postoji nekoliko projekata digitalizacije koji žele digitalizirati kulturna dobra te ih tako sačuvati za budućnost. Knjižnice su oduvijek bile velika skladišta informacija, a danas osim klasičnih knjižnica, koje su i dalje vodeća kulturna i informacijska središta, postoje i elektroničke knjižnice. Elektroničke, odnosno digitalne knjižnice, zapravo usmjeruju korisnike do drugih izvora dostupnih na webu – elektroničkih knjiga, časopisa i drugih multimedijских sadržaja koji bi potencijalnom korisniku mogli biti zanimljivi. Knjižnice ne odbacuju tehnologiju, već je uvode u svoje svakodnevno poslovanje kako bi privukle i zadržale svoje korisnike. Sve te promjene koje su uslijedile nakon pojave računala, smatraju se pozitivnim promjenama koje su pomogle u prikupljanju, obradi, a najviše pohranjivanju informacija koje se u ovom tehnološkom dobu pojavljuju svakodnevno te su dostupne svima.

⁶ Stipčević, A. Povijest knjige., str. 341-662.

⁷ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012., str.96.

Od samog početka na razvoj i sudbinu knjige utjecalo je nekoliko čimbenika, kao što su religija, vladari, ratovi te druge ekonomske i gospodarske prilike. Ipak, knjiga se svemu tome uspjela oduprijeti i prijeći preko svih prepreka te se očuvala do danas. Razvoj tehnologije već je utjecao na razvoj knjige, a utjecat će i dalje. "Verba volant, scripta manent: pismo je omogućilo riječi pobjedu nad vremenom, no knjiga joj je omogućila pobjedu nad prostorom."⁸

3. Elektronička knjiga

3.1. Pojmovno određenje elektroničke knjige

Napredak tehnologije utjecao je na sve sfere života, tako da se i knjiga susrela s promjenama nakon što se pojavila mogućnost objavljivanja djela u elektroničkom obliku. Postoji nekoliko različitih pokušaja definiranja elektroničke knjige u kojima se o elektroničkoj knjizi uglavnom govori kao digitalnom obliku tiskane knjige, ali to je pogrešno jer ne mora svaka tiskana knjiga imati i svoj elektronički oblik. Posebice danas, kad se neke knjige uopće više ne tiskaju, već se odmah objavljuju u elektroničkom obliku. Neke definicije e-knjigu definiraju prvenstveno kao knjigu, neke kao datoteku ili pak multimediju. Ipak, sve definicije imaju neke zajedničke zaključke – kako elektronička knjiga ima digitalno svojstvo, sličnost s tiskanom knjigom, sadržaj i tehnološki razvoj e-knjige.⁹ Najpouzdanija definicija elektroničke knjige bila bi definicija iz 2001. godine koja se uz neke dopune koristi i danas, a elektroničku knjigu definira kao jednu ili više računalnih datoteka omeđenog sadržaja koje su dostupne javnosti na mreži, u obliku mrežne knjige, ili u materijalnom obliku na CD-ROM-u, DVD-u i drugim elektroničkim materijalnim medijima.¹⁰ Posebnost ove vrste knjiga je to što osim teksta, mogu sadržavati različite multimedijalne sadržaje, kao što su slika i zvuk, ali i poveznice na neke druge internetske stranice sa sličnim sadržajima. Isto tako, pojavom web 2.0 tehnologija neke elektroničke knjige nude korisnicima interaktivnu opciju koja im omogućava da sudjeluju i pridonose stvaranju sadržaja tekstom, slikama, vlastitim mislima ili video sadržajem. Korisnički stvoren sadržaj uglavnom je stvoren izvan profesionalne rutine i prakse jer ga može stvoriti

⁸ Escapart, R. *Revolucija knjige.*, str. 15.

⁹ Horvat, A.; Živković, D. *Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige.*, str.98.

¹⁰ Ibidem., str. 99.

bilo koji korisnik koji ne očekuje nikakvu naknadu ili profit pa stoga možemo ustvrditi kako uglavnom nema institucionalnog ili komercijalnog tržišnog konteksta. E-knjiga može izvorno nastati u elektroničkom obliku, ali tu možemo ubrojiti i knjige koje su digitalizirane naknadno, bilo s ciljem zaštite, upotpunjavanja fonda, poboljšanja dostupnosti ili na zahtjev korisnika knjižnice. Teško je predvidjeti kako će se elektronička knjiga razvijati dalje jer je njen razvoj uvjetovan tehnološkim promjenama.

E-knjiga vuče svoje korijene iz 1971. kada je Michael Hart započeo *Projekt Gutenberg*. Cilj ovog projekta bio je da pisana djela koja su spadala pod javno dobro, tj. nisu bila zaštićena autorskim pravom, učini dostupnim svima i to u elektroničkom obliku. Projekt je postao prvi pružatelj informacija na Internetu i prva digitalna knjižnica u svijetu, a broj digitaliziranih knjiga neprestano je rastao. 1981. na tržište je puštena prva elektronička knjiga u obliku rječnika, a 1998. održan je prvi sajam elektroničke knjige u Marylandu. 2001. godine velik doprinos razvoju e-knjiga donijelo je objavljivanje poznatog Kingovog djela *"Riding the bullet"* ekskluzivno u elektroničkom obliku. Od tad se počinju pojavljivati elektronske izdavačke kuće i virtualne knjižnice. U 2006. godini započeo je razvoj novih tržišnih strategija baziran na uređajima namijenjenim za čitanje elektroničkih knjiga.¹¹ Na hrvatskom tržištu elektronička knjiga se pojavila sredinom 1990-ih godina kad su neke izdavačke kuće digitalizirale svoje knjige ili su ponovno objavile knjige čija su autorska prava prestala, promijenili su format i ponudili knjigu na kompaktnom disku.¹²

Nakon pojave elektroničke knjige pojavile su se pretpostavke kako će one nadjačati prodaju tiskanih knjiga i tako preuzeti vodstvo, ali to se još nije dogodilo, iako postoji nekoliko velikih online knjižara s bogatom ponudom elektroničkih naslova. Kako bi se e-knjige uopće mogle čitati potrebno je imati elektronički čitač ili neki drugi uređaj, kao što je računalo, tablet ili pametni telefon. Osim što je potreban uređaj za čitanje, potrebne su i platforme s kojih se knjiga može preuzeti i to je način na koji se odvija njihovo raspačavanje. Najčešći formati u kojima se knjige mogu pronaći su pdf i

¹¹ Povijest razvoja elektroničke knjige. // Grafički fakultet. Dostupno na: <http://materijali.grf.unizg.hr/media/Elektronicka%20knjiga.pdf> (1.12.2015.)

¹² Velagić, Z.; Pehar, F. An overview of the digital publishing market in Croatia. // *Libellarium*, VI, 1 – 2 (2013), str.55-56.

ePub, koji je i najprikladniji format, posebno dizajniran za e-čitače jer omogućuje listanje e-knjige i druge funkcionalnosti koje e-knjigu čine sličniju fizičkoj knjizi.¹³

Tržište e-knjiga u Hrvatskoj nije na jednakoj razini kao na engleskom govornom području, ali popularnost elektroničkih knjiga ipak je u porastu i to zahvaljujući projektima koji osiguravaju besplatan pristup elektroničkim knjigama. Društvo za promicanje književnosti na novim medijima pokrenulo je projekt *Besplatne elektroničke knjige* na čijim se mrežnim stranicama može pronaći 179 naslova. Ovaj projekt osigurava slobodan pristup e-knjigama suvremenih hrvatskih autora, onih zaštićenih autorskim pravima, ali istodobno stvarateljima osigurava autorsku naknadu za njihovo korištenje.¹⁴ Još jedan projekt koji je zaslužan za populariziranje e-knjiga u Hrvatskoj je projekt *E-lectira*. Taj projekt provodi se uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, u realizaciji Bulaja naklade i Hrvatske akademske i istraživačke mreže CARNet. Na mrežnim stranicama objavljuju se djela s popisa obvezne školske lektire hrvatskih i stranih autora, a knjige su besplatno dostupne učenicima, studentima i profesorima uz aktivan elektronički identitet u AAI@Edu.org sustavu. Stranice se i dalje nadopunjuju novim knjigama, ali i drugim multimedijalnim sadržajima, kao što su slike, zvučni zapisi i video sadržaji.¹⁵

3.2. Obilježja i identifikacija elektroničke knjige

E-knjiga nastoji se odrediti formalnim i intelektualnim obilježjima koja su prilagođena digitalnim medijima, ali su i dalje primjenjiva u današnjem okruženju. Na taj način pridružuju se postojećoj knjižničnoj građi. Prema Živković,¹⁶ formalna obilježja elektroničke knjige uključuju prirodu djela, materijal, opseg i opremu, tehniku proizvodnje, način korištenja i objavljivanje. Pod prirodom djela smatra se da je e-knjiga pisano ili govorno jezično djelo, može biti i računalni program, a sadrži sliku ili zvuk. E-knjiga se, kao i tiskana knjiga, objavljuje na nekom materijalu, a to može biti CD-ROM, DVD ili se objavljuje izravno na Webu. Elektronička knjiga može biti veličine jedne ili više datoteka, proizvodi se raznim informatičkim postupcima, a koristi se pomoću e-čitača ili nekog drugog uređaja. Objavljuje se u obliku omeđene

¹³ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str. 99.

¹⁴ BEK [Besplatne elektroničke knjige]. // Dostupno na: <http://elektronickeknjige.com/dpkm/> (1.12.2015.)

¹⁵ eLektire. // Dostupno na: <http://lektire.skole.hr/stranica/o-projektu-elektire> (1.12.2015.)

¹⁶ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str. 102.

publikacije, isto kao i tiskane knjige. Autorica¹⁷ navodi i intelektualna obilježja e-knjige koju čine namjena, sadržaj, predmet ili tema, autor, izvor, raspačavanje, dostupnost i izvornost. Prvotna namjena e-knjige je čitanje, bilo ono u cijelosti ili u više dijelova, a knjiga govori o nekom predmetu ili temi. Sadržaj može biti primaran, sekundaran ili tercijaran, što ovisi o stupnju obrade. Elektronička knjiga je konačan proizvod rada jednog ili više autora, a korisnicima predstavlja izvor podataka te posjeduje određenu izvornost. Može se raspačavati besplatno ili uz određenu naknadu, a dostupna je korisnicima u knjižnici. Ova obilježja pokazuju kako je elektronička knjiga jednaka drugoj knjižničnoj građi koja može biti sadržana u knjižničnom fondu, te se i ona može uključiti u fond.

Poznato je da se tiskane knjige označavaju ISBN-om, jedinstvenim identifikacijskim brojevanim sustavom za određeni naslov ili neizmijenjeno izdanje knjige koju je objavio određeni nakladnik.¹⁸ Nije to neka velika novost jer su se kroz povijest već dodjeljivali brojevi knjigama kako bi se međusobno razlikovale, ali i kako bi mogle lakše pronaći. Nisu ni elektroničke publikacije iznimka, te se i njima dodjeljuje ISBN, ali pod određenim uvjetima: moraju sadržavati tekst, biti dostupne javnosti te ne smiju imati namjeru postati neomeđenom građom. Tu se ubrajaju e-knjige, aplikacije za e-knjige, CD-ROM i publikacije dostupne na internetu, ali ne i mrežne stranice, tražilice, elektronička pošta te publikacije koje se često osuvremenjuju, a promjene su odmah vidljive. Ako postoji više formata neke elektroničke knjige, svakom od tih formata mora biti dodijeljen zaseban ISBN kako ne bi došlo do višeznačnosti u knjižnom lancu, koji se sastoji od više proizvoda i sudionika.¹⁹ Nakon donešene odluke o dodjeljivanju ISBN-a elektroničkim publikacijama, to se baš nije dosljedno provodilo u djelo te su uočene brojne nepravilnosti, primjerice neke e-knjige uopće nisu bile označene ISBN-om ili su imale isti ISBN kao tiskana izdanja i svi ostali formati elektroničke knjige. Označavanje ISBN-om je važno jer se tako omogućava razlikovanje knjiga sličnih sadržaja, ali i omogućuje lakše pretraživanje jer svaka jedinica građe ima svoj jedinstveni broj po kojem uvijek može biti pretraživana. E-knjige, osim teksta, mogu sadržavati i videomaterijale koji su identificirani Međunarodnim standardnim označiteljem za zvučne zapise – ISRC. Elektronička

¹⁷ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str. 102.

¹⁸ Hrvatski ured za ISBN. // Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/isbn/#1> (3.12.2015.)

¹⁹ ISBN za elektroničke publikacije i obrazovnu programsku podršku. // Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/isbn/#1> (3.12.2015.)

knjiga, ili njeni dijelovi, mogu još dodatno nositi DOI²⁰, digitalne identifikatore ili metapodatke, koji mogu sadržavati informacije o lokacijama na kojima se ti objekti nalaze. Mnogo se truda ulaže u stvaranje metapodataka kako bi elementi koji čine metapodatke dali dovoljno informacija o elektroničkom izvoru koji bi olakšao pretraživanje i rukovanje tim informacijama.

Osim spomenutih identifikacijskih oznaka, uz elektroničku knjigu veže se i DRM ili *Digital rights management*, odnosno upravljanje digitalnim pravom. Na taj način je definirana kontrola pristupa kojom izdavači i drugi vlasnici autorskih prava onemogućavaju pristup digitalnim uređajima i multimedijalnim sadržajima, ali i onemogućavaju kopiranje i pretvorbu u druge formate.²¹ Isto tako, ako je neka publikacija dostupna u nekoliko različitih vrsta DRM-a, svaka od tih vrsta smatra se jedinstvenim proizvodom te je svakoj potrebno dodijeliti svoju ISBN oznaku.²² DRM se također smatra jednim od faktora koji utječe na smanjenu upotrebu elektroničkih knjiga upravo zbog ograničenja koja nameće. Korisnici ne mogu sami odlučiti žele li ispisati, kopirati ili spremati određeno djelo i zato brojni korisnici izbjegavaju korištenje e-knjiga.²³ Uz elektroničku knjigu još se povezuje oznaka ISTC ili *International Standard Text Code*, koji okuplja nakladničke proizvode istog sadržaja i dodjeljuje se tekstovnom djelu koje je tek u stvaranju, ali se tom djelu kasnije u trenutku objavljivanja dodjeljuje i ISBN. Ova oznaka je praktična jer okuplja sva izdanja ili manifestacije nekog djela, što je praktično jer svako izdanje nosi drugu ISBN oznaku. Oznaka BICI ili *Book Item and Contribution Identifier* je oznaka koja se dodjeljuje poglavljima ili drugim dijelovima knjige, kojima se danas sve više posluje, posebice na tržištu elektroničkih knjiga.²⁴

Kako je politika dodjeljivanja ISBN-a tiskanim knjigama postala pravilo, ni elektroničke knjige ne bi trebale ostati iznimka jer je ISBN oznaka koja se prilagodila elektroničkim medijima. ISBN, DOI, DRM i druge oznake omogućavaju lakše snalaženje i pretraživanje u moru informacija koje danas postoje. Identifikacijske oznake jedinstveno određuju određenu jedinicu građe te olakšavaju pristup

²⁰ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str. 101.

²¹ Upravljanje digitalnim pravima (DRM). // Centar informacijske sigurnosti. Dostupno na: <http://www.cis.hr/www.edicija/LinkedDocuments/CCERT-PUBDOC-2007-10-207.pdf> (3.12.2015.)

²² Hrvatski ured za ISBN. // Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/isbn/#1> (3.12.2015.)

²³ Ashcroft, L. Ebooks in libraries : an overview of the current situation. // Library Management, Vol.32 No.6/7, 2011., str.401. Dostupno na: <http://www.emeraldinsight.com/toc/lm/32/6%2F7> (15.2.2016.)

²⁴ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str.101.

analognim i elektroničkim publikacijama, a u isto vrijeme omogućavaju razlikovanje sličnog sadržaja, ali i povezivanje istog.²⁵

3.3. Uređaji za čitanje elektroničke knjige

Da bi mogli koristiti elektroničku knjigu, potrebno je imati neki elektronički uređaj koji omogućuje čitanje i korištenje istih. To može biti i stolno ili prijenosno računalo, ali ono ne omogućuje mobilnost kakvu osiguravaju pametni mobitel, tablet i elektronički čitač, čija je prvotna namjena čitanje elektroničkih knjiga na bilo kojem mjestu i u bilo koje vrijeme.

E-čitač je uređaj veličine džepne knjige koji omogućuje čitanje digitalnog sadržaja, čija se kvaliteta očituje u veličini slova optimalnih za čitanje i automatskom označivanju stranice na kojoj je čitanje prekinuto. Poželjno je da uređaj bude lijepo dizajniran, jednostavan za korištenje i lagan za prenošenje.²⁶ Iako elektroničke knjige postoje već desetljećima, dok ih se još moglo pronaći u obliku CD-ROM-a, nisu baš zaokupljale pažnju korisnika.²⁷ To se mijenja pojavom Amazonovog e-čitača Kindle, koji utječe na povećanje popularnosti e-knjiga, ali dovodi i do veće potražnje za e-čitačima. Amazon je svojim agresivnim marketingom i istovremenom ponudom čitača i bogatom zbirkom e-knjiga osigurao slavu Kindleu. Iako je cijena čitača bila prilično visoka, cijene e-knjiga bile su niže. Danas, uz Kindle, postoji još nekoliko popularnih čitača jer su knjižari, potaknuti Amazonovim uspjehom, razvili svoje e-čitače, pa se tako na tržištu mogu pronaći Barnes&Nobelsov Nook, Appelov iPad i Sonyev Digital Reader.²⁸ Čitanje e-knjiga na osobnim ili prijenosnim računalima nije bilo popularno zbog otežanog čitanja na ekranu i zato su razvijene zaslonske tehnologije kojima je taj problem riješen. Razlika među čitačima na tržištu je upravo u tim zaslonskim tehnologijama koje koriste. Elektronički papir, e-papir ili e-ink zaslon i LCD su zaslonske tehnologije napravljene tako da oponašaju izgled tinte ili tiskarske boje na papiru. Elektronički papir reflektira svjetlo kao i pravi papir te je u stanju zadržati sliku

²⁵ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str.101.

²⁶ Ibidem., str. 118.

²⁷ Alter, A. The plot twist : e-book sales slip, and print is far from dead, 22.9.2015. // The New York Times. Dostupno na: http://www.nytimes.com/2015/09/23/business/media/the-plot-twist-e-book-sales-slip-and-print-is-far-from-dead.html?smid=pl-share&_r=0 (16.2.2016.)

²⁸ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str. 118-119.

na neodređeno vrijeme uz minimalnu potrošnju energije²⁹, dok LCD tehnologija čini čitanje težim, ali obiluje multimedijским sadržajima.³⁰

Američko tržište, gdje su se i pojavili prvi e-čitači, bilježi manju potražnju za tim uređajima jer ih korisnici polako zamjenjuju drugim tehnološkim novitetima.³¹ Osim e-čitača, postoje i drugi elektronički uređaji, kao što su tableti i pametni telefoni, čija primarna funkcija nije čitanje e-knjiga, ali omogućuju i tu opciju ako na uređaju imaju program koji osigurava čitanje formata Adobe i ePub, koji su najčešće korišteni formati e-knjige.³² Iako velik broj korisnika smatra kako uređaji ne mogu zamijeniti osjećaj fizičke knjige, tehnologija je napredovala te se prvi uređaji namijenjeni za čitanje uvelike razlikuju od današnjih. Elektronički papir i mogućnost listanja stranica ipak reproduciraju izgled tiskanih knjiga, samo još nedostaje olfaktivni element za potpuni ugođaj.

3.4. Prednosti i nedostaci elektroničke knjige

Ako usporedimo elektroničku knjigu s tiskanom, uočiti ćemo neke njene prednosti, ali i nedostatke. E-knjiga je lako čitljiva, posebno zato jer je moguće namjestiti veličinu slova te tako olakšava čitanje starijim osobama i osobama slabijeg vida. Isto tako, elektroničke knjige se mogu jednim pritiskom gumba pretvoriti u audio-knjige ako sadrže zvučne zapise, te su tako prikladne i djeci koja još ne znaju čitati i osobama s posebnim potrebama. Elektroničke knjige zahtijevaju veće početno ulaganje, odnosno kupnju e-čitača ili nekog drugog uređaja za čitanje, ali to se kasnije isplati jer su troškovi kupnje elektroničkih knjiga manji, a u jednom uređaju pohranjena je vlastita zbirka književnih djela. Mogućnost nošenja stotina knjiga u jednom uređaju omogućuje veću mobilnost nego prenošenje nekoliko tiskanih knjiga, a i pogodnije je za okoliš jer smanjuje korištenje papira.³³ Kao najveća prednost izdvaja se mogućnost prilagođavanja potrebama korisnika. To znači da korisnik može

²⁹ Povijest razvoja elektroničke knjige. // Grafički fakultet. Dostupno na: <http://materijali.grf.unizg.hr/media/Elektronicka%20knjiga.pdf> (9.12.2015.)

³⁰ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str. 119.

³¹ Alter, A. The plot twist : e-book sales slip, and print is far from dead, 22.9.2015. // The New York Times. Dostupno na: http://www.nytimes.com/2015/09/23/business/media/the-plot-twist-e-book-sales-slip-and-print-is-far-from-dead.html?smid=pl-share&_r=0 (16.2.2016.)

³² Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str. 118.

³³ The pros and cons of e-book. // Author Bridge Media. Dostupno na: <http://www.ghostwriter-needed.com/ebooks.html> (9.12.2015.)

pregledavati tekst knjige, pretraživati ga po ključnim riječima, izdvojiti i označiti dijelove teksta koji su važni te ih usporediti i vrednovati.³⁴ Za razliku od tiskanih knjiga koje se uništavaju i troše što se više čitaju, na e-knjige ne utječe koliko se koriste, a dostupne su trenutno, bez obzira u kojem se dijelu svijeta korisnik nalazi. Ovisno o odobrenju autora, dio teksta e-knjige može se spremići, otisnuti ili pohraniti, a tekst se može osuvremeniti i oblikovati po vlastitoj želji.³⁵ Isto tako, donose veliku uštedu prostora u knjižnicama, a u isto vrijeme može ih koristiti i više korisnika. Sadržaj elektroničkih knjiga s vremenom se može mijenjati i nadopunjavati mnogo jednostavnije nego kod tiskanih knjiga, što je pogodno za referentnu građu.

Želimo li čitati elektroničku knjigu, moramo imati uređaj koji će tu uslugu omogućiti, a priličan broj ljudi još uvijek nema elektroničke čitače, pametne mobitele ili drugu opremu koja omogućuje priključivanje na internetsku vezu. Problem stvara i jezik na kojem je knjiga objavljena, jer većinu čini engleski jezik, dok su drugi jezici prilično ograničeni.³⁶ To je ujedno i razlog zbog kojeg se e-knjige više prodaju na engleskom govornom području, gdje postotak prodaje vrtoglavo raste više nego na drugim tržištima. Mnogi korisnici odbijaju e-knjige jer više vole imati fizički primjerak knjige u svojim rukama zbog mogućnosti listanja. Najveći izazov elektroničkim knjigama predstavlja autorsko pravo jer čitatelj zapravo nema pravo vlasništva nad knjigom koja se nalazi u njegovom čitaču iako je istu kupio. To potkrepljuje primjer Amazona koji je uklonio nekoliko knjiga iz korisničkih uređaja jer nisu imali dopuštenje za distribuciju tih istih knjiga. Kad se medij nalazi u elektroničkom obliku lakše dolazi do pojave piratstva, što omogućuje osobi pristup e-knjizi iako nije za nju platila nikakvu naknadu. To se odražava na autore i izdavače jer im se tako smanjuje prihod, a korisnici ne mogu na legalan način posuditi knjigu prijatelju. Još jedan problem elektroničkim knjigama predstavlja njihov format. Svaki izdavač objavljuje knjigu u drugačijem formatu te mora postaviti mjere zaštite kako bi onemogućio promjenu formata ili čitanje knjige na drugom uređaju.³⁷ Faktor koji možda najviše utječe na smanjeno korištenje e-knjiga je to što knjižnice još uvijek nisu u potpunosti riješile problem kako učiniti elektroničke knjige dijelom svog fonda te omogućiti njihovu posudbu i korištenje istih. Međuknjižnična posudba e-knjiga je onemogućena, što

³⁴ Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str. 103.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ The Pros and Cons of E-Book. // Author Bridge Media. Dostupno na: <http://www.ghostwriter-needed.com/ebooks.html> (9.12.2015.)

znači da jedna knjižnica ne može posuditi e-knjigu od druge knjižnice unutar konzorcija jer je pretplata za ustanovu regulirana IP adresom.³⁸

Navodeći nedostatke elektroničkih knjiga, treba spomenuti i jedan ekonomski problem koji utječe na nabavu istih. Različite stope PDV-a također utječu na smanjenu potrebu za kupovinom elektroničkih knjiga. Svaka država ima drugačiju poreznu politiku pa se tako u Hrvatskoj na e-knjige primjenjuje porezna stopa od visokih 25%, dok se na tiskane knjige primjenjuje ona od 5%. Od 1. siječnja 2015. godine u Europskoj uniji primjenjuje se nova porezna politika koja se posebno odnosi na usluge emitiranja, telekomunikacijske usluge i elektroničke usluge, u koje se ubrajaju i e-knjige. PDV na te usluge plaća se u europskoj državi u kojoj se korisnik nalazi, a ne u državi iz koje se usluga prodaje, kao što se primjenjivalo do tada. Taj sustav oporezivanja provodi se bez obzira nalazi li se ta država u Europskoj uniji ili izvan nje. Ova promjena posebno se odrazila na velike online knjižare, kao što su Amazon, Kobo i Nook koji su svoja europska sjedišta osnivali u Luksemburgu gdje je stopa PDV-a na e-knjige bila niskih 3%, dok je primjerice u Ujedinjenom Kraljevstvu iznosila 20%. Uvođenje jednakih poreznih stopa u svim državama uvelike bi ispunilo korisnička očekivanja, a vrlo vjerojatno bi utjecalo i na veću potražnju za kupovinom elektroničkih knjiga.³⁹

4. Visokoškolske knjižnice kao potpora za učenje i istraživanje

Visokoškolske knjižnice su ustanove koje prikupljaju, obrađuju, pohranjuju i daju na korištenje dokumente i obavijesti znanstvenog, obrazovnog i općekulturnog značenja, u prvom redu članovima sveučilišta i drugih znanstveno-nastavnih jedinica. One pomažu u promicanju znanstvenoistraživačkog rada na sveučilištu te pridonose razvoju znanosti.⁴⁰ Kako su to knjižnice u sastavu koje uglavnom djeluju unutar fakulteta, na njih utječu promjene u sustavu visokog obrazovanja, razvoj informacijske tehnologije te stanje i promjene ukupnog društvenog te političkog

³⁸ Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str.180-182.

³⁹ Cambell, L., Shaffi, S. E-book prices may rise as VAT law kicks in. // The Bookseller. Dostupno na: <http://www.thebookseller.com/news/e-book-prices-may-rise-vat-law-kicks> (9.12.2015.)

⁴⁰ Tadić, K. Knjižnica : definicija, vrste i zadaci. // Stranice Digitalne zbirke Filozofskog fakulteta. Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/pog1.htm> (9.12.2015.)

okruženja.⁴¹ To bi značilo da visokoškolske knjižnice moraju biti spremne na promjene koje su sastavnim dijelom poslovanja svake knjižnice, ali one bez obzira na sve te promjene, uvijek moraju biti središte obrazovne zajednice te poticati obrazovanje i istraživački rad svojih korisnika. Isto tako, knjižnice svoje poslovanje moraju prilagoditi i suvremenim tehnologijama, što zahtijeva opremanje njihovih prostorija računalima, nabavu elektroničke građe (knjiga i časopisa) te mogućnost pristupanja različitim bazama podataka. Istraživački rad čini jedan od najvažnijih načina učenja te je važno studentima i nastavnicima osigurati što jednostavniji pristup raznolikim izvorima znanja i informacija.⁴² Sveučilišta zato uvode fleksibilnije nastavne programe i drugačije metode izobrazbe koji uključuju tehnologiju kako bi potakli istraživački rad svojih pripadnika, što utječe na polako napuštanje tradicionalnih oblika poučavanja.

Knjižnice mogu utjecati na svoje korisnike na području znanja, informacijske pismenosti, društvene uključenosti, pristupa različitim vrstama informacija, akademskog uspjeha te cjeloživotnog učenja.⁴³ Na taj način potiču svoje korisnike da ostvare što bolji uspjeh na tim područjima te ih pripremaju za cjeloživotno učenje kako bi svoje stečeno znanje sami znali dalje nadograđivati. Zato knjižnice moraju imati kvalitetno osposobljeno osoblje koje se u skladu sa suvremenim razvojem struke mora stalno usavršavati te stjecati odgovarajuća znanja i vještine jer se na taj način unapređuje i knjižnično poslovanje.⁴⁴ Fakulteti u suradnji s visokoškolskom knjižnicom, mora imati razvijenu strategiju kako razviti informacijsku pismenost i podignuti svijest o elektroničkim knjigama. Tu se mora uključiti i nastavno osoblje koje mora poticati studente na korištenje relevantnih i dostupnih e-knjiga.⁴⁵ Kako bi korisnici knjižnice imali što bolju uslugu te mogućnost slobodnog pristupa svim vrstama informacija, s naglaskom na znanost, knjižnice se odlučuju na međusobnu suradnju i udruživanje u konzorcije. Bez suradnje, a u skladu s tehničkim, telekomunikacijskim i informacijskim i drugim mogućnostima i pogodnostima, knjižnice ne mogu djelotvorno ispuniti svoju temeljnu društvenu ulogu i zadaću jer

⁴¹ Petrak, J; Aparac-Jelušić; T. Knjižnice na hrvatskim sveučilištima : tradicija i promjene. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 48/1(2005), str.13.

⁴² Ibidem., str.15.

⁴³ Morić Filipović, I; Dragija Ivanović, M. Vrednovanje utjecaja sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj : istraživanje utjecaja zbirki i usluga sveučilišnih knjižnica na akademski uspjeh studenata. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54/1(2011), str. 4.

⁴⁴ Radičević, V. Strategija razvoja visokoškolske knjižnice kao dio razvojne strategije visokoškolske ustanove. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 56,1/2(2013), str. 132.

⁴⁵ Ashcroft, L. Ebooks in libraries : an overview of the current situation, str.400.

knjižnica sakuplja i daje na korištenje zabilježeno znanje, bez obzira na medij na kojem se nalazi.⁴⁶ Visoka cijena elektroničkih izvora znanstvenih informacija potaknula je knjižnice da se udružuju kako bi zajednički, podjelom troškova, nabavljale elektroničke izvore informacija potrebnih njihovim korisnicima. U Hrvatskoj postoji akademski konzorcij koji osigurava pristup online bazama podataka i elektroničkim časopisima i knjigama. Pravo pristupa imaju svi članovi akademske i istraživačke zajednice u Hrvatskoj, zaposleni u visokoškolskim ustanovama i institutima te studenti. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta preko projekta *Centar za online baze podataka* financira pretplatu te članovi akademske zajednice mogu pristupati bazama podataka, časopisima i knjigama putem računala u svojim visokoškolskim knjižnicama, ali i od kuće.⁴⁷ Međuknjižnična posudba također je jedan od načina suradnje među knjižnicama i na taj način knjižnice svojim korisnicima omogućuju i proširuju pristup različitim vrstama informacija.

Knjižnice, kao središte obrazovne zajednice, moraju prigrлити računalnu tehnologiju te se pokazati u tehnološki naprednom svjetlu. Većina visokoškolskih knjižnica opremljena je računalima i drugom opremom koju korisnici mogu svakodnevno koristiti. Pojava računala omogućila je knjižnicama da klasične kataloge knjižnične građe prebace u online izdanje kako bi u svakom trenutku bili dostupni korisnicima. Takvi katalogi lako su pretraživi, a pretraživati se mogu po naslovu, autoru, ključnim riječima. Isto tako, suvremena tehnologija omogućila je knjižnicama stvaranje digitalnih repozitorija u kojima knjižnice mogu pohranjivati radove svojih studenata, istraživanja, članke i druge radove nastavnika i istraživača, bez obzira na format i oblik u kojem se nalaze. Na taj način omogućeno je trajno čuvanje svih znanstvenih radova koji su dokaz napretka cijele znanstvene zajednice. Uglavnom je pristup digitalnim repozitorijima slobodan i besplatan, a knjižnica na jednom mjestu arhivira informacije koje pridonose razvoju fakulteta, ali i sveučilišta. Uslugom digitalizacije knjižnice na zahtjev digitaliziraju onu građu koja je pojedinom korisniku potrebna te na taj način omogućuju korištenje zaštićene, osjetljive i stare građe koja je preosjetljiva i prevrijedna za svakodnevnu upotrebu. Sve usluge koje visokoškolske

⁴⁶ Stipanov, J. Knjižnice i partnerstvo : ishodište, odrednice i granice. // Partnerstva u specijalnim i visokoškolskim knjižnicama : zbornik radova / uredile Irena Pilaš, Alisa Martek. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007., str. 3.

⁴⁷ Tematski broj : online baze. // CARNet : hrvatska akademski i istraživačka mreža. Dostupno na: <http://www.carnet.hr/tematski/onlinebaze/korisnici.html> (9.12.2015.)

knjižnice pružaju zapravo potiču aktivno i cjeloživotno učenje, a školovani knjižničari uvijek su dostupni korisnicima i njihovim upitima.

Knjižnice postaju aktivni sudionici u iskorištavanju i organizaciji informacija i stvaranju znanja te se više ne smatraju samo fizičkim prostorom u kojem su smještene knjige. Knjižnica u središte svojih funkcija i usluga stavlja korisnika i njegove potrebe, pružajući potporu obrazovanju i istraživačkom radu.⁴⁸

4.1. Elektroničke knjige u visokoškolskim knjižnicama

Iako elektroničke knjige nisu velika nepoznanica na tržištu knjiga, u visokoškolskim knjižnicama one jesu novost. Stručne knjige dosad su uglavnom bile u tiskanom obliku, a većinu elektroničkih izvora činili su časopisi i pokoja digitalizirana verzija tiskanih knjiga. Visokoškolske knjižnice sve su bolje tehnološki opremljene i logičan slijed događaja bilo je uvrštavanje elektroničkih knjiga u njihov fond. Posebice zato što se ponuda stručne literature u elektroničkom obliku sve više povećava. Iako brojni izvori navode kako je pitanje koliko bi studenti uopće koristili ovu vrstu izvora, kako bi ju koristili te kojim zbirkama bi trebalo osigurati pristup, uvođenje e-knjiga u knjižnice unaprijedilo bi obrazovanje na daljinu te bi ispunili želje studentima koji više vole elektroničke izvore. Mnoge knjižnice uložile su brojna sredstva kako bi osigurali pristup zbirkama elektroničkih knjiga, istovremeno se boreći s problemima u svakodnevnom poslovanju i ograničenim proračunima. Knjižnice su zbog manjka novca na raspolaganju prisiljene birati između tiskanih i elektroničkih izvora jer ako se više novaca ulaže za e-knjige to znači manje novaca za tiskane izvore, a istovremeno moraju ispuniti što više korisničkih zahtjeva.⁴⁹

Danas se neke knjige više ne izdaju u tiskanom obliku, već se izvorno izdaju u elektroničkom obliku. To se posebno odnosi na referentnu literaturu za koju se predviđa kako će nestati u tiskanom obliku jer elektronički format omogućuje njihovo lako i brzo obnavljanje, ažurnost i pretraživost kakva se u tiskanom obliku ne može

⁴⁸ Akeroyd, J. The future of academic libraries. // Aslib Proceedings, Vol. 53, No. 3., str.79-84. Dostupno na: <http://www.emeraldinsight.com/toc/ap/53/3> (15.2.2016.)

⁴⁹ Melcher, A. ATG Special report - academic library survey on eBooks and eBook readers. // Against the Grain (2015). Dostupno na: http://www.against-the-grain.com/wp-content/uploads/2015/03/spec_rpt_melcher.pdf (15.2.2016.)

postići.⁵⁰ U domeni znanstvenog, tehničkog i medicinskog nakladništva 80% prihoda već se ostvaruje upravo elektroničkim izdanjima.⁵¹ Slične rezultate dalo je i istraživanje provedeno u 2012. godini u američkim visokoškolskim knjižnicama gdje najveći broj korisnika elektroničke knjige pripada području fizike i tehničkih znanosti (68%), slijede ih ispitanici iz umjetničkih područja, humanističkih znanosti, područja zdravstva, društvenih znanosti, i na kraju ekonomije i prava.⁵² Istraživanje iz 2008. godine pokazalo je kako brojni korisnici uopće nisu upoznati sadrži li njihova knjižnica elektroničke knjige ni kako im uopće mogu pristupati, što je jedan od glavnih razloga ne korištenja istih. Dobiveni rezultati pokazali su knjižničarima da trebaju podignuti svijest o e-knjigama jer korisnici prvenstveno moraju znati da njihova knjižnica osigurava pristup e knjigama, a zatim moraju znati i kako te knjige mogu pronaći, čak i oni koji nisu skloni korištenju tehnologije.⁵³

IFLA-ine smjernice za izgradnju digitalnih zbirki pomažu knjižničarima u procjeni tehničke izvedivosti, funkcionalnosti i pouzdanosti, podrške trgovca, nabave i licenciranja.⁵⁴ Razlikuje se nekoliko osnovnih modela nabave elektroničkih knjiga u knjižnicama, a to su pretplata, kupovina stalnog pristupa, iznajmljivanje pristupa, *pay per view*, nabava na zahtjev korisnika i otvoreni pristup. Pretplata je najčešće godišnja, a primjerena je kod nabave građe čiji sadržaj brzo zastarijeva. Kupnjom stalnog pristupa može se dogovoriti određen broj godišnjih pristupa, dok se kod modela iznajmljivanja pristupa elektroničke knjige mogu posuditi određen broj puta, nakon čega se one više ne mogu koristiti. *Pay per view* omogućuje kratkotrajan pristup pojedinačnom naslovu ili poglavlju, a nabava po zahtjevu korisnika omogućuje knjižnicama da kupe pristup samo naslovima koji se zaista koriste. Otvoreni pristup omogućuje pristup besplatnim elektroničkim knjigama i člancima.⁵⁵ Otvoreni pristup je projekt koji podržava većina znanstvene zajednice jer smatraju da bi pristup znanstvenim informacijama trebao biti slobodan kako bi se znanje moglo širiti na globalnoj razini. Znanstvena literatura koja se objavljuje u elektroničkom obliku dostupna je svima koji imaju pristup Internetu, a takva literatura može biti izvor

⁵⁰ Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj, str.175.

⁵¹ Živković, D. Dostupnost knjige u 21. stoljeću. // 13. i 14. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama / uredile Tea Grašić-Kvesić i Ivana Hebrang Grgić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014., str.9.

⁵² eBook usage in U.S. academic libraries. // Library Arkansas. Dostupno na: <http://www.library.arkansas.gov/PublicLibraryServices/Documents/Ebook-Usage-Report-Academic.pdf> (15.2.2016.)

⁵³ Ashcroft, L. Ebooks in libraries : an overview of the current situation., str.399.

⁵⁴ Horvat, A., Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str.126.

⁵⁵ Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj., str. 176-177.

za buduća istraživanja. Knjižnice bi trebale poticati pojavu znanstvenih knjiga u otvorenom pristupu jer na taj način doprinose svojim matičnim znanstvenim ustanovama, njihovim znanstvenicima, nastavnicima i studentima.⁵⁶

Posudba elektroničkih knjiga zapravo podrazumijeva osiguravanje pristupa e-knjigama. Korisnici elektroničke knjige mogu posuditi putem posebne platforme za posudbu ili na elektroničkom čitaču. Visokoškolske knjižnice pristup elektroničkoj građi najčešće osiguravaju putem platformi izdavača ili agregatora, a pristup je reguliran pomoću IP adrese ili korisničkim računom. Besplatnim e-knjigama može se pristupiti i na mrežnim stranicama, a sve više visokoškolskih knjižnica vode repozitorije u kojima se mogu nalaziti e-knjige u slobodnom pristupu ili im je pristup ograničen pa su dostupne samo studentima i djelatnicima te ustanove.⁵⁷ E-posudba omogućuje korisniku pristup djelu na određeno vrijeme ili preuzimanje djela na vlastito računalo, ali nakon isteka tog vremena pristup e-knjizi je onemogućen. Kako bi knjižnica svojim korisnicima mogla osigurati pristup e-knjigama, ona mora sklopiti licencije kojima stječe pravo iskorištavanja.⁵⁸ Iako su visokoškolske knjižnice službeno prihvatile e-knjige, ipak ih brine nedostatak dogovora i potpore od strane nakladnika koji i dalje odbijaju staviti e-knjige knjižnicama na raspolaganje.⁵⁹ Nakladnici na razvijenim tržištima e-knjige različitim licencijama ograničavaju i onemogućuju posudbu elektroničkih knjiga te određuju uvjete pod kojima se iste mogu nabaviti.⁶⁰ Zato Europski ured za knjižničare, informacijske i dokumentacijske usluge (EBLIDA), ističe kako na tržištu elektroničkih knjiga postoji velika nesigurnost jer kupci pri kupnji e-knjiga moraju potpisati licencije o uvjetima korištenja, a nakladnici e-knjiga ne žele ih prodati knjižnicama. Preporučaju da bi se knjižnicama trebalo dati zakonito pravo posudbe e-knjiga te da nabavnu politiku knjižnica ne smiju voditi nakladnici. Knjižnice moraju osigurati slobodan pristup sadržajima, informacijama i kulturi te je zato potrebno izraditi jasan zakonski okvir koji bi

⁵⁶ Melinščak Zlodi, I. Otvoreno dostupne knjige u humanističkim i društvenim znanostima. // 13. i 14. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama / uredile Tea Grašić-Kvesić i Ivana Hebrang Grgić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014., str.86.

⁵⁷ Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj., str.178-179.

⁵⁸ Horvat, A., Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige., str.128-129.

⁵⁹ Melcher, A. ATG Special report -academic library survey on eBooks and eBook readers. // Against the Grain (2015). Dostupno na: http://www.against-the-grain.com/wp-content/uploads/2015/03/spec_rpt_melcher.pdf (15.2.2016.)

⁶⁰ Lončar, M. Elektronički čitač i elektronička knjiga kao nova usluga : iskustva i perspektive. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 3(2013), str.111.

omogućio knjižnicama da nabavljaju i posuđuju e-knjige uz odgovarajuću naknadu autorima i drugim nositeljima prava.⁶¹

Knjižničari su prepoznali ključne prednosti e-knjiga, ali su svjesni problema vezanih uz troškove i licenciranje koji nisu u skladu s korisničkim potrebama što uopće ne zabrinjava nakladnike. Zbog toga najviše ispaštaju korisnici koji se zato prije odlučuju na korištenje tiskanih knjiga. Kad bi se razvijala platforma za e-knjige, ona bi morala biti fleksibilna i stvorena prema načelima korisnički usmjerenog dizajna.⁶² 2015. godine pokrenut je projekt *Charlotte Initiative* čiji je primarni cilj osigurati visokoškolskim knjižnicama pravo na trajno stjecanje elektroničkih knjiga. Projekt okuplja predstavnike institucija koji se slažu s inicijativom ovog projekta kako bi identificirali, istražili, a na kraju i ponudili rješenja za nesmetano očuvanje i korištenje e-knjiga u visokoškolskim knjižnicama. Tradicionalan model nabave knjiga za knjižnice je značio jednokratnu kupnju kojom su stekle vlasništvo nad fizičkim primjerom tog djela, ali pojavom e-knjiga to se mijenja. Trajno stjecanje e-knjiga bit će moguće samo pod ova tri uvjeta: ako će se osigurati trajni pristup s pravom arhiviranja, ako će biti moguće istovremeno korištenje za neograničen broj korisnika te ako će se isključiti korištenje DRM-a, što bi značilo i prestanak korištenja vlasničkih formata, ograničenog pristupa sadržaju i ukidanje vremenski ograničenog pristupa.⁶³

Razvoj tehnologije utjecao je na promjenu navika kod korisnika, pa su tako promjene vidljive i u obrazovanju gdje je velik naglasak stavljen na e-učenje i obrazovanje na daljinu. E-učenje predstavlja bilo koji oblik obrazovanja koji se temelji na upotrebi suvremenih tehnologija, a posebno računala i računalnih mreža.⁶⁴ Ovaj dinamičan oblik učenja dovodi do zamjena uloga profesora i studenata te utječe na stvaranje novog znanja. Tradicionalno učenje prebacuje se u Web domenu te se postojeći tiskani materijali za učenje također prebacuju u njihov elektronički oblik.⁶⁵ Nastavni materijal ovog oblika učenja može se kategorizirati kao strukturirani, manje strukturirani i nestrukturirani materijal. Strukturirani materijali uključuju objavljena djela visoke kvalitete koja se mogu pronaći u knjižnici, manje strukturirani materijali smatraju se brošure, bilješke i slični materijali koji se razlikuju od izlaganja do

⁶¹ Pravo na e-čitanje. // EBLIDA. Dostupno na: http://www.eblida.org/News/The-right-to-e-read_hr.pdf (23.1.2016.)

⁶² Ashcroft, L. Ebooks in libraries : an overview of the current situation., str.405-406.

⁶³ Charlotte Initiative. // J. Murrey Atkins Library. Dostupno na: <http://guides.library.uncc.edu/c.php?g=415902&p=2834242> (16.2.2016.)

⁶⁴ Dukić, D., Mađarić, S. Online učenje u hrvatskom visokom obrazovanju. // Tehnički glasnik 6, 1(2012), str.69.

⁶⁵ Akeroyd, J. Information management and e-learning : some perspectives. // Aslib Proceedings, Vol.57 No.2, 2005., str.158-159. Dostupno na: <http://www.emeraldinsight.com/toc/ap/57/2> (15.2.2016.)

izlaganja, slabije su strukturirani i ne podliježu bibliografskoj kontroli. Potpuno nestrukturirani materijali ne podliježu nikakvoj kontroli te su promjenjive kvalitete, a nastaju kao rezultat rasprava na forumima ili putem elektroničke pošte.⁶⁶ E-učenje od knjižnica zahtjeva digitalizaciju tiskane građe, pretraživanje elektroničke građe u bazama podataka i njeno citiranje, pretraživanje Weba i preuzimanje sadržaja s Weba, a sve to zahvaljujući tehnologiji koja omogućuje objavu teksta, slike, zvuka i drugog interaktivnog sadržaja.⁶⁷ Brojne visokoškolske knjižnice stvaraju i vode brigu o repozitorijima u kojima se pohranjuju radovi studenata, profesora i drugih znanstvenika, te se na taj način proširuju i nadopunjuju elektronički dostupni izvori. Takva baza nije korisna samo studentima, već i drugim korisnicima visokoškolske knjižnice jer im omogućava pristup informacijama koje im mogu biti korisne u daljnjem usavršavanju i znanstvenom radu te im omogućuje da budu u toku s najnovijim tehnologijama. Kako bi repozitorij bio što kvalitetniji u njegovu stvaranju moraju sudjelovati stručnjaci s različitih područja među koje se uključuju knjižničari, informacijski stručnjaci te profesori.⁶⁸

Napretkom e-učenja morat će se povećati i fond elektroničkih knjiga, a u nastavu se nastoje uvesti elektronički udžbenici. Ova vrsta udžbenika omogućuje uređivanje i ažuriranje informacija te omogućuje studentima prilagođavanje i stvaranje vlastite nastavne građe. Kako bi ovaj način obrazovanja bio što učinkovitiji potrebna je povezanost nastavnog osoblja i knjižničara u što boljoj izgradnji elektroničkih izvora koji će služiti kao podrška e-učenju, posebice kad se izgrađuju zbirke digitalnih udžbenika, skripta, repozitorija ocjenskih radova i ostalog digitalnog obrazovnog gradiva.⁶⁹

⁶⁶ Akeroyd, J. Information management and e-learning : some perspectives., str.159-160.

⁶⁷ Horvat, A., Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009., str.122.

⁶⁸ Akeroyd, J. Information management and e-learning : some perspectives., str.158-159.

⁶⁹ Zubac, A., Tominac, A. Digitalna knjižnica kao podrška sveučilišnoj nastavi i istraživačkome radu na daljinu : elektronički izvori za elektroničku učenje na hrvatskim sveučilištima. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012), str.76.

4.2. Knjižnice i problem autorskog prava

Kopiranje i raspačavanje u elektroničkom okruženju vrlo je lako izvedivo te se javlja potreba za reguliranjem pitanja autorskih prava u tom okruženju. Informacijske ustanove i kulturne organizacije svjesne su problema poštivanja autorskih prava i obavljanja svojih primarnih zadaća, a to je ispunjavanje potreba korisnika. Kako bi se održala ravnoteža između interesa nositelja prava i korisnika, IFLA je izdala *Izjavu o autorskom pravu u digitalnom okruženju*. U toj izjavi IFLA⁷⁰ ističe svoj stav o poštivanju autorskih prava te se zalaže za uravnotežen zakon koji štiti interese vlasnika autorskih prava, promiče napredak društva, osigurava razuman pristup informacijama te ne povećava razliku između informacijski siromašnih i bogatih zemalja. Savez knjižnica i arhiva za autorsko pravo izdali su *Londonski manifest*⁷¹ kojim se zalažu za pravično autorsko pravo, ali i mogućnost pristupa znanju svim europskim građanima. U manifestu se, između ostalog, zalažu da osobe s invaliditetom imaju pravo na pristup znanju kao i ostali te pravo da knjižnice, arhivi i muzeji provode opsežnu digitalizaciju svojih zbirki namijenjenih istraživanju. Zalažu se i za pravo knjižnica za kupovanjem ili dobivanjem licencije za korištenje zaštićenog djela te mogućnosti posuđivanja digitalne građe u knjižnicama. Savez smatra kako je potrebno uskladiti i primjenjivati iznimke od prava autora u svim zemljama Europske unije, tako da one vrijede neovisno od medija i tehnologije.

Knjižnice u svojim fondovima sadrže brojna originalna autorska djela koja daju na korištenje svojim korisnicima. Svaki autor nad svojim djelom ima neka prava koja štite njegove osobne interese i osiguravaju mu novčanu naknadu za korištenje njegovog djela. I UN-ova Opća deklaracija o ljudskim pravima, u čl. 28. st. 2., navodi kako svatko ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koja proizlaze iz bilo kojeg znanstvenog, književnog ili umjetničkog djela kojemu je autor.⁷² U današnje vrijeme pitanja autorskih prava velik su problem jer je njihovo kršenje gotovo pa svakodnevno. Uvrštavanje članaka i knjiga u zbirke bez dozvole autora ili nositelja prava čest je slučaj, kao i nenavođenje izvora u radovima. Knjižnice trebaju davati dobar primjer te moraju ulagati velike napore kako bi poštovale prava autora i drugih

⁷⁰ The IFLA Position on Copyright in Digital Environment. // IFLA. Dostupno na: <http://www.ifla.org/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment-2000> (23.1.2016.)

⁷¹ Londonski manifest. // Hrvatsko knjižničarsko društvo. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/novosti/o709_Londonski_manifest_prijevod.pdf (23.1.2016.)

⁷² Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima. // Narodne novine. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (23.1.2016.)

nositelja prava, ali u isto vrijeme osigurale svojim korisnicima pravo na pristup svim vrstama informacija. Razvojem elektroničkog nakladništva, za elektroničku građu zaštićenu autorskim pravom daje se pravo pristupa, a građa se koristi na temelju licencije koja se dobiva potpisivanjem licencnog ugovora s nakladnikom.⁷³

Kako se nastava i učenje sve više informatizira, tako i visokoškolske knjižnice sve više u svoje fondove uključuju zbirke nastavnih materijala u elektroničkom obliku. Te zbirke obično sadrže digitalne verzije tiskanih izdanja i izvornu elektroničku građu, kao što su članci i dijelovi knjiga.⁷⁴ Tu se postavlja pitanje autorskog prava jer toj digitalnoj zbirci mogu pristupiti studenti i osoblje ustanove. Knjižničar koji je zadužen za određenu e-zbirku mora provjeriti svaku jedinicu građe koju misli uključiti u tu zbirku kako bi mogao zatražiti dozvolu nositelja prava. Isto tako, neki članci ili elektroničke knjige mogu biti predmetom licencije koju je fakultet ili sveučilište dobilo od nakladnika pa korisnici već imaju pristup toj građi. Kod uvrštavanja članaka i poglavlja knjiga vrlo je važno napisati kojoj matičnoj publikaciji pripadaju te upozoriti korisnike na daljnje distribuiranje sadržaja, a nakon što semestar završi, prekida se i pristup građi.⁷⁵

Pripremanje građe za potrebe e-učenja podrazumijeva reproduciranje, preradu, distribuciju i konačno priopćavanje javnosti digitalnih sadržaja koji mogu uključivati i zaštićena djela. Postoji ograničenje prava autora na reproduciranje za potrebe obrazovnih usluga, a hrvatski zakon dopušta ovlaštenom korisniku reproduciranje znatnog dijela baze podataka bez odobrenja proizvođača, ali samo ako se koristi u nekomercijalne svrhe te ako je naveden izvor. Za svaki sadržaj koji se preuzme s Weba te za digitaliziranu tiskanu građu, mora se navesti izvor.⁷⁶

Jedna od često korištenih usluga koju nude visokoškolske knjižnice je međuknjižnična posudba kojom knjižnice svojim korisnicima osiguravaju građu koju nemaju u svom fondu, što se najviše odnosi na tiskane izvore. Kad je u pitanju elektronička građa, postavlja se pitanje poštivanja autorskih prava. No ograničenja autorskih prava u korist knjižnica ne predviđaju umnožavanje elektroničke građe i

⁷³ Lončar, M. Elektronički čitač i elektronička knjiga kao nova usluga : iskustva i perspektive., str.112.

⁷⁴ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo., 109-110.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem., str.122-123.

slanje elektroničkom poštom. Zato knjižnice s nakladnicima sklapaju licencije kako bi se uredila međuknjižnična posudba, a to se posebno odnosi za opsežne zbirke.⁷⁷

4.2.1. Digitalizacija knjiga u knjižnicama

Knjižnice, kao informacijska središta i potpora obrazovnom procesu, u svojim raznolikim zbirkama sadrže različite vrste građe koja stoji na raspolaganju korisnicima i omogućuje im pristup raznolikim izvorima informacija. Upravo zbog osiguravanja pristupa raznolikoj građi, mnoge knjižnice pristupaju digitalizaciji, odnosno konverziji podataka u digitalni format koji je namijenjen računalnoj obradi i jedan je od načina umnožavanja djela.⁷⁸ Kad se digitalizira sadržaj koji sadrži tekst, a to mogu biti neki stari rukopisi, dokumenti, uvezan i neuvezan sadržaj, itd., Stančić⁷⁹ navodi tri načina digitalizacije teksta: prepisivanjem, skeniranjem i fotografiranjem digitalnim fotoaparatom. Prepisivanje je najdugotrajniji proces, dok je kod skeniranja i fotografiranja potrebno provesti optičko prepoznavanje slova. Optičko prepoznavanje slova ili OCR (*Optical Character Recognition*) je postupak konverzije slike u tekst kako bi ga bilo moguće uređivati putem računala. Neke knjižnice nude uslugu digitalizacije na zahtjev, što znači da korisnici knjižnici predaju zahtjev za digitalizacijom djela ili nekog poglavlja koje im je potrebno, a iz nekog razloga im nije dostupno. Knjižnice mogu digitalizirati samo ono djelo koje imaju u svojem fondu i to ne znači da mogu posuditi neku građu iz druge knjižnice kako bi je digitalizirali i uvrstili u svoj fond. Digitalizacija na zahtjev predstavlja samo dodatnu uslugu koju knjižnice nude svojim korisnicima, a ne način stvaranja i obogaćivanja digitalnih zbirki. Prema istraživanju⁸⁰ iz 2011. godine visokoškolske knjižnice Sveučilišta u Zagrebu nisu baš previše pažnje posvećivale uvođenju digitalizacije u svoje usluge, a tada je uočen i manjak digitalnih zbirki. Osim neprovođenja digitalizacije, velik broj knjižnica se istraživanjem izjasnilo kako ni nemaju razrađene buduće aktivnosti povezane s digitalizacijom fonda. Kako god da se neko djelo digitalizira, to predstavlja način umnožavanja djela na koje autor ili nositelj prava ima isključivo pravo te nitko nema pravo umnažati djelo bez njegova odobrenja i plaćanja određene

⁷⁷ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo., str.136-138.

⁷⁸ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo., str. 93.

⁷⁹ Stančić, H. Digitalizacija, Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2009., str.55.

⁸⁰ Vrana, R. Vidovi organizacije digitalizacije građe u knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012), str. 41-64.

naknade.⁸¹ Knjižničari su se zasigurno bezbroj puta našli u situaciji za fotokopiranjem djela ili samo poglavlja nekog djela iz fonda knjižnice. Prema Horvat i Živković⁸², postoje iznimne situacije u kojima knjižnica ne mora tražiti odobrenje autora ili nositelja autorskog prava:

- ako se radi o privatnom korištenju, knjižničar može reproducirati autorsko djelo na digitalnu podlogu. Privatna osoba može digitalizirati cijelu knjigu, za privatnu upotrebu, ako je ista rasprodana najmanje dvije godine
- ako knjižnica reproducira djelo na bilo koju podlogu u jednom primjerku koji će zamijeniti izvorni ili će imati ulogu sigurnosne kopije. Građa se u ovom slučaju digitalizira prvenstveno zbog zaštite te time nije osiguran pristup i korištenje iste
- ako je umnožavanje dopušteno licencijom kojom nakladnici dopuštaju ovlaštenom korisniku uključivanje dijelova licencirane građe, u tiskanom i elektroničkom obliku, u komplet materijala za nastavu
- ako se radi o nezaštićenim djelima, među kojima su djela čija su autorska i srodna prava istekla. Ova djela može digitalizirati svatko, ako je utvrđen prestanak autorskih prava, što znači da mora proći 70 godina od smrti autora ili prvog objavljivanja, ako se radi o anonimnom djelu. Dobro utvrđivanje prestanka autorskih prava osobito je važno kod nezaštićenih djela, jer kod takvih djela prava može imati prevoditelj, ilustrator ili autor uvoda. Ako nakladnik objavi prvo izdanje dotad neobjavljenog djela, tada on ima 25 godina zaštitu jednaku autorskom pravu.

Autorice⁸³ navode i situacije u kojima knjižnice moraju tražiti odobrenje autora ili nositelja prava:

- ako su knjižnice prije mikrofilmirale neko djelo, a sad ga žele pretvoriti u digitaliziranu verziju, morat će tražiti dopuštenje autora. Knjižnice mogu neko djelo reproducirati samo jednom bez dopuštenja autora i samo u svrhu zaštite, a mikrofilmiranje se također smatra jednom vrstom reproduciranja.

⁸¹ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo., str. 93.

⁸² Ibidem., str. 94-95.

⁸³ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo., str. 96-97.

- Europska komisija savjetuje knjižnicama da prije digitaliziranja nekog zaštićenog djela, sklope ugovor s nositeljem prava kojim će se onda odrediti uvjeti pristupanja i korištenja digitalizirane građe. Na taj način djelo će biti dostupno korisnicima na njihovim računalima, ili na računalima u knjižnici, a neće se ni na koji način ugroziti autorska prava niti će biti u suprotnosti interesima autora.
- ako knjižnica digitalizira djelo koje se sastoji od radova raznih autora ili su u djelo uključene fotografije, karte ili drugi prilozi, potrebno je utvrditi autora svakog dijela te dobiti njihov pristanak za digitaliziranjem.

Knjižnica može digitalizirati i rasprodano djelo, ali isto nakon što pregovara s autorom ili nositeljem prava te od njih dobije dozvolu, odnosno licenciju. Licencija I. dopušta knjižnici da rasprodano djelo digitalizira i da dopusti pristup istom, ali samo putem intraneta i samo ovlaštenim korisnicima. Licencija II. dopušta knjižnici da digitalizirano djelo stavi na svoju mrežnu stranicu na kojoj mu može svatko pristupiti, ili uz prvotnu registraciju. Nositelj prava u svakom trenutku može odustati od bilo koje od ovih licencija i povući digitalizirano djelo jer je autorsko pravo njegovo.⁸⁴

Knjižnice u potrazi za autorom ili drugim nositeljima autorskog prava moraju provoditi marljivu potragu, što znači da knjižničar mora uložiti velik trud kako bi pretražio sve dostupne izvore i kontakte kako bi dobio dopuštenje za digitaliziranje i ustupanje djela javnosti. Marljiva potraga zapravo je opsežno i dugotrajno istraživanje koje uključuje pretraživanje brojnih izvora, a svaki korak mora se detaljno zabilježiti. Marljiva potraga uključuje pretraživanje bibliografija, kataloga, adresara, registara i biografskih pomagala te pregledavanje baza podataka i popisa za mrežnu registraciju autorskog prava. Knjižničar može zatražiti pomoć nacionalne knjižnice, arhiva i drugih dokumentacijskih centara, ali i udruga koje predstavljaju određenu kategoriju nositelja prava, pravnih ureda ili ureda koji se brinu za norme i identifikacijske oznake. Ako se do autora nakon marljive potrage ne može doći, djelo se označuje izjavom kako bi se znalo da je ono i dalje zaštićeno, iako se nositelja prava nije moglo pronaći.⁸⁵ Kad bi svaka zemlja imala udrugu za kolektivno ostvarivanje autorskog prava, koja bi sadržavala informacije o autorima, njihove adrese i podatke o nasljednicima, knjižnice bi na jednom mjestu mogle saznati sve

⁸⁴ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo., str.105-108.

⁸⁵ Ibidem., str. 104-105.

potrebne podatke o djelima i njihovim autorima, te bi skratile vrijeme marljive potrage.⁸⁶ Europska komisija 2008. pokrenula je projekt *ARROW* sa svrhom uspostavljanja sustava i baze podataka koja će povezivati knjižničarske, nakladničke i druge baze podataka europskih ustanova koje posjeduju informacije o autorima i nositeljima autorskih prava.⁸⁷

Postoje i djela čiji se autor ili nositelj prava ni nakon marljive potrage ne može pronaći ili se, zbog pomanjkanja informacija, on uopće ne može utvrditi. Takva djela nazivaju se djela siročad i čine veliku skupinu djela koja predstavljaju velik problem procesu digitalizacije. Fotografije su najčešća vrsta djela koja spadaju u ovu skupinu, dok se filmovi i glazbena djela vrlo rijetko mogu pronaći u ovoj skupini.⁸⁸ Postoje neki prijedlozi rješenja kako bi se i ova djela digitalizirala, bez obzira ne nemogućnost dobivanja autorovog dopuštenja. Prema hrvatskom *Zakonu o autorskim i srodnim pravima*⁸⁹, knjižnice djela siročad mogu reproducirati u svrhu digitalizacije, stavljanja na raspolaganje javnosti, indeksiranja, katalogiziranja, očuvanja ili obnove te ih mogu stavljati na raspolaganje javnosti, ali samo radi postizanja ciljeva vezanih uz njihove zadaće od javnog interesa, posebno radi očuvanja i obnavljanja djela siročadi koja čine sastavni dio njihovih zbirki te osiguravanja njihove dostupnosti za kulturne i obrazovne potrebe. Ako se pojavi autor ili koautor tog djela, institucija koja je koristila to djelo dužna mu je isplatiti pravičnu novčanu naknadu.

Nakon digitalizacije i prije nego što digitalizirano djelo bude dostupno javnosti, potrebno je utvrditi uvjete pod kojima će korisnici moći pristupiti i koristiti to djelo. Digitalizirana građa može biti dostupna korisnicima putem Interneta ili u prostoru knjižnice putem intraneta, a može im biti dostupna i na mrežnim stranicama knjižnice. Isto tako, mora biti naglašeno na koji način se smije postupati s digitaliziranom građom, smije li se ona učitati i otisnuti te pod kojim je to uvjetima moguće.⁹⁰

⁸⁶ Horvat, A. Digitalizacije i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012), str. 23-24.

⁸⁷ Šalamon-Cindori, B., Petrušić R. Djela siročad : u očekivanju autora. // Iz naših knjižnica, Kem. Ind. 61(9-10) 455-457(2012)

⁸⁸ Ibidem., str.22.

⁸⁹ Odluka o proglašenju zakona i izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima. //Narodne novine. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_127_2400.html (23.1.2016.)

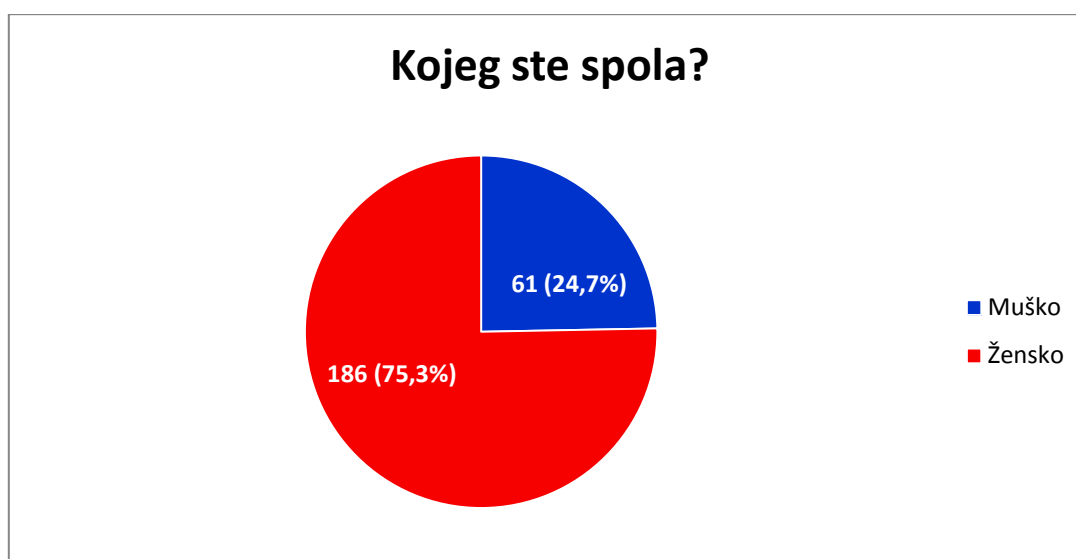
⁹⁰ Horvat, A.; Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo., str. 100.

5. Istraživanje: uporaba elektroničke knjige u visokoškolskom obrazovanju

U istraživačkom djelu diplomskog rada provedena je anketa o uporabi elektroničke knjige u visokoškolskom obrazovanju. Istraživanje je provedeno kao online anonimna anketa koja je izrađena u obliku Google obrasca. Anketa se sastojala od dvije skupine pitanja. Prvu skupinu činila su tri opća pitanja o ispitaniku, dok je drugu skupinu činilo deset pitanja vezanih uz poznavanje elektroničke knjige i korištenje iste u obrazovne svrhe. Kod većine pitanja mogao se izabrati samo jedan ponuđeni odgovor, osim kod dva pitanja koja su nudila mogućnost višestrukog odgovora. U anketi su sudjelovali studenti koji još nisu završili svoje visokoškolsko obrazovanje. Istraživanje je započelo 8. prosinca, a zaključeno je 22. prosinca 2015. godine. Cilj istraživanja bio je dobiti jasniju sliku o korištenju elektroničke knjige u visokoškolskom obrazovanju te koliko su studenti upoznati s istom, obzirom da se obrazovanje danas uvelike veže uz tehnologiju i računala.

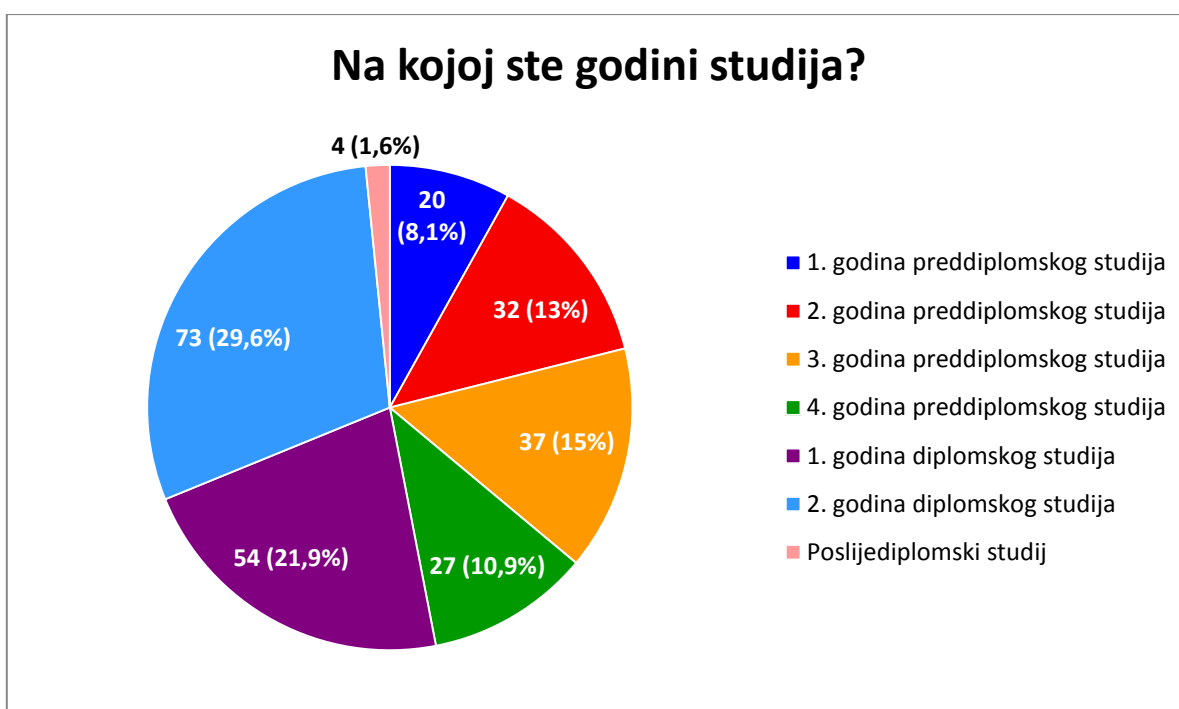
5.1. Rezultati istraživanja

Prvo od tri općih pitanja o ispitanicima odnosilo se na spol ispitanika. U anketi je sudjelovalo 247 ispitanika, od čega je 61 ispitanik (24,7%) bio muškog spola, a čak 186 (75,3%) ženskog.

Grafikon 1. Spol ispitanika

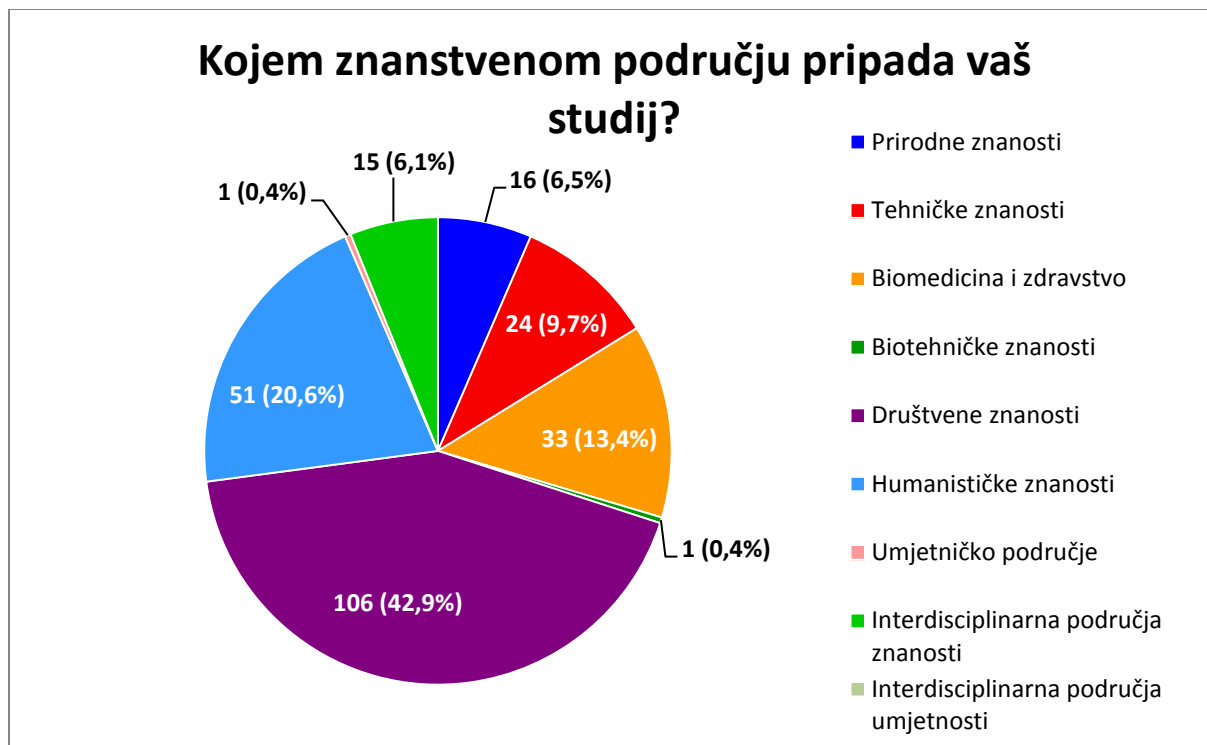
Drugim pitanjem ankete željelo se saznati godina studija ispitanika. Odgovori su bili ponuđeni, kao što se može vidjeti na grafikonu 2. U anketi su sudjelovali studenti preddiplomskog i diplomskog studija, ali i poslijediplomskog studija. Od 247 ispitanika 20 se nalazi na prvoj godini preddiplomskog studija, 32 na drugoj godini preddiplomskog studija, 37 na trećoj godini i 27 na četvrtoj godini preddiplomskog studija. 54 ispitanika studira na prvoj godini diplomskog studija, 73 na drugoj godini diplomskog studija i 4 ispitanika se nalaze na poslijediplomskog studiju.

Grafikon 2. Godina studija ispitanika

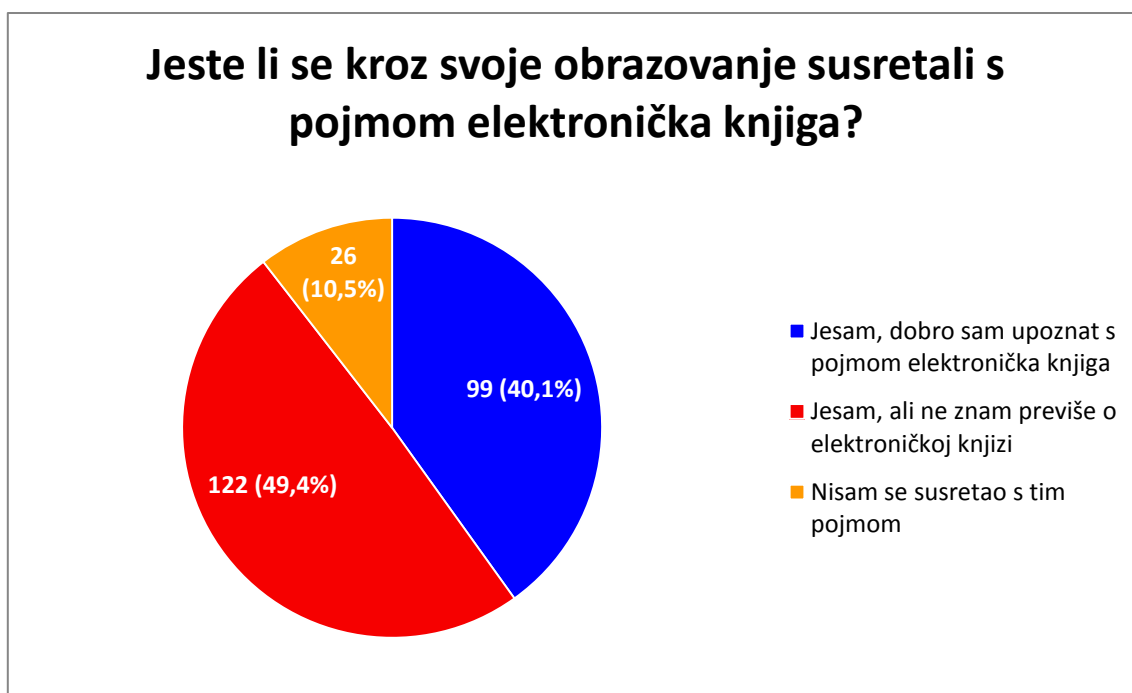
Zadnje pitanje prve skupine ankete odnosilo se na znanstveno područje kojem pripada studij kojeg ispitanik polazi. Odgovori su bili ponuđeni prema Pravilniku o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. U anketi su sudjelovali ispitanici s gotovo svih znanstvenih područja, osim interdisciplinarnog područja umjetnosti. 16 ispitanika polazi studij koji pripada prirodnim znanostima, 24 pripada tehničkim znanostima, 33 ispitanika studira na području biomedicine i zdravstva, a tek je jedan ispitanik s područja biotehničkih znanosti. Društvenim znanostima pripada čak 106 ispitanika, humanističkim znanostima 51, umjetničkom području

samo jedan ispitanik, a 15 ih pripada interdisciplinarnom području znanosti. Rezultati su grafički prikazani i na grafikonu 3.

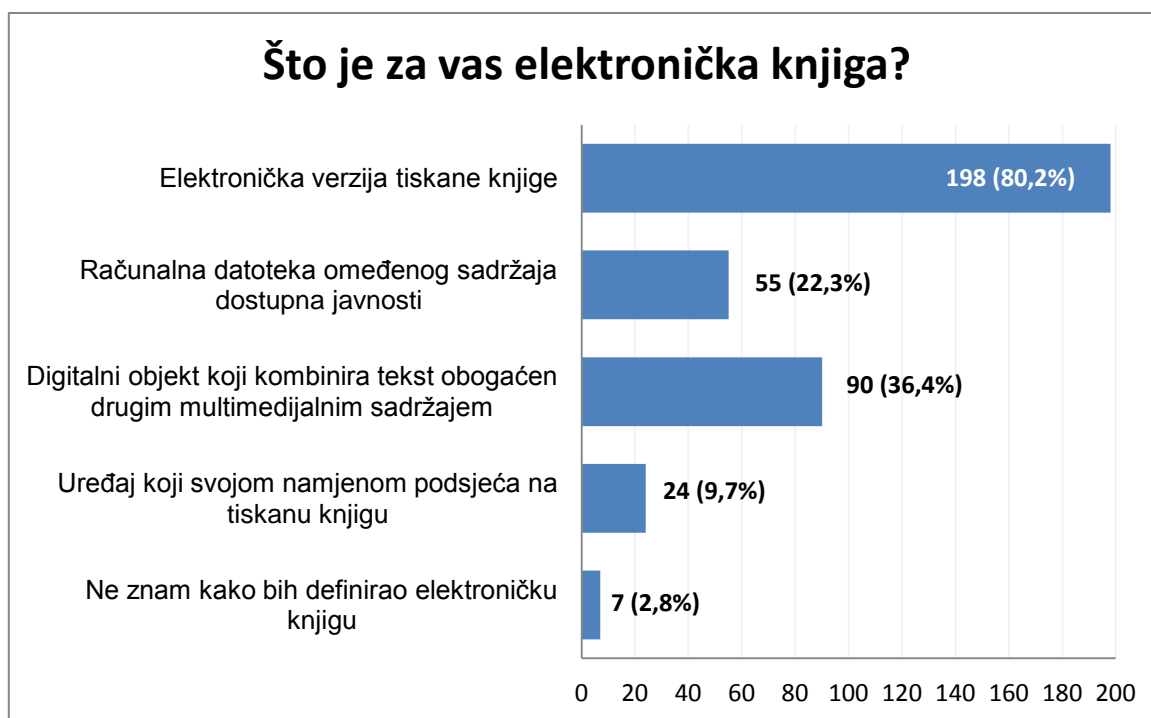
Grafikon 3. Znanstvena područja studija ispitanika

Prvo pitanje druge skupine ankete bilo je: "Jeste li se kroz svoje obrazovanje susreli s pojmom elektronička knjiga?". Bila su ponuđena tri odgovora: 1. Jesam, dobro sam upoznat s pojmom elektronička knjiga; 2. Jesam, ali ne znam previše o elektroničkoj knjizi i 3. Nisam se susretao s tim pojmom. Samo 26 ispitanika nije se nikad susrelo s pojmom elektronička knjiga, dok je ostatak ispitanika ipak upoznat s tim pojmom. 99 ispitanika odlučilo se na prvi odgovor, odnosno oni su dobro upoznati s pojmom e-knjige, a 122 ispitanika se susretalo s tim pojmom, ali ipak ne znaju previše o samoj e-knjizi.

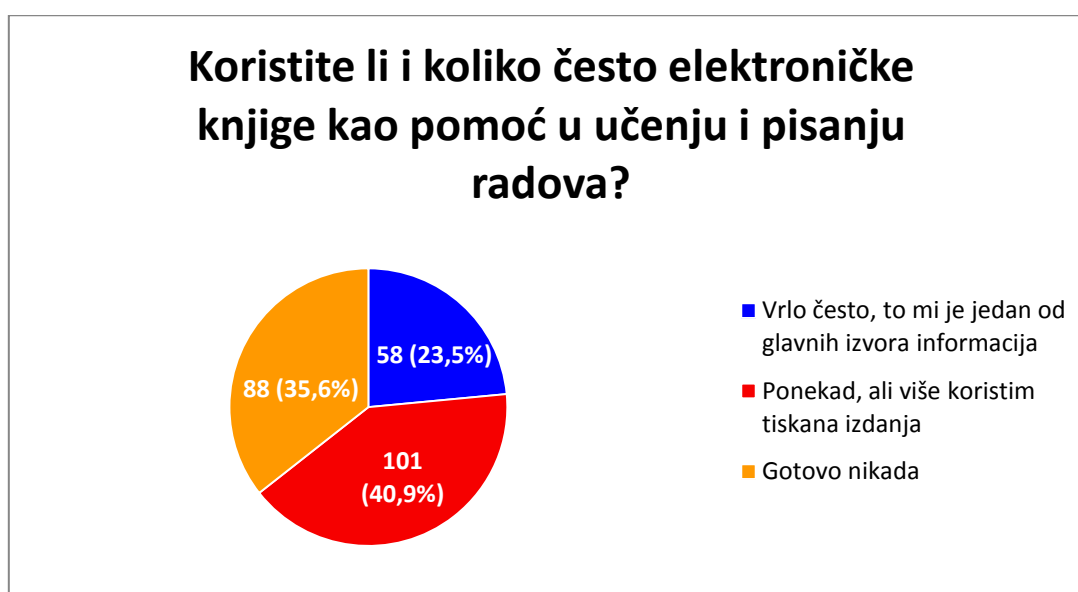
Grafikon 4. Upoznatost ispitanika s pojmom elektronička knjiga

Drugo pitanje ove skupine glasilo je: "Što je za vas elektronička knjiga?" i na to pitanje bilo je moguće odabrati više odgovora. Ispitanici su mogli odabrati između pet ponuđenih odgovora: 1. Elektronička verzija tiskane knjige; 2. Računalna datoteka omeđenog sadržaja dostupna javnosti; 3. Digitalni objekt koji kombinira tekst obogaćen drugim multimedijalnim sadržajima; 4. Uređaj koji svojom namjenom podsjeća na tiskanu knjigu i 5. Ne znam kako bih definirao elektroničku knjigu. Na prvi odgovor odlučilo se 198 ispitanika i oni e-knjigu doživljavaju kao elektroničku verziju tiskane knjige. 55 ih se odlučilo za drugi odgovor, a 90 ispitanika elektroničku knjigu smatra digitalnim objektom koji kombinira tekst s drugim multimedijalnim sadržajima. Za 24 ispitanika e-knjiga je uređaj, a samo 7 ispitanika ne zna kako bi uopće definiralo elektroničku knjigu.

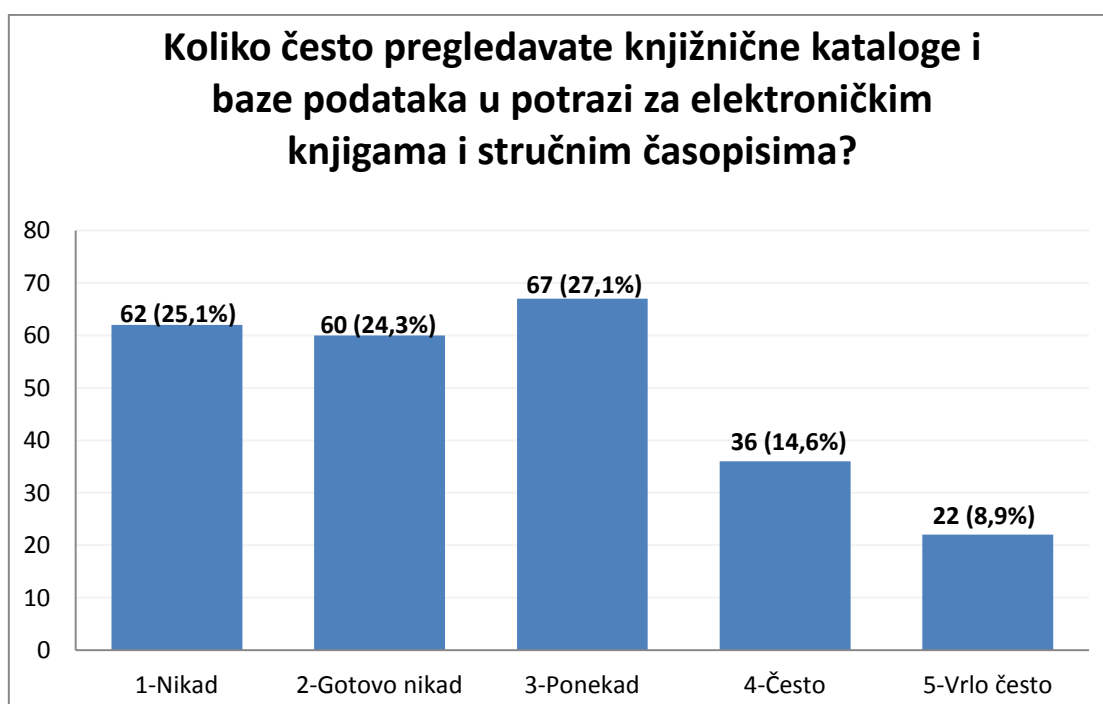
Grafikon 5. Percipiranje elektroničke knjige od strane ispitanika

Sljedeće pitanje bilo je: "Koristite li i koliko često elektroničke knjige kao pomoć u učenju i pisanju radova?". Ponuđeni odgovori bili su: 1. Vrlo često, to mi je jedan od glavnih izvora informacija; 2. Ponekad, ali više koristim tiskana izdanja i 3. Gotovo nikad. Na prvi odgovor odlučilo se 58 ispitanika, 88 nikad ne koristi elektroničke knjige, a 101 ispitanik ih koristi tek ponekad jer se više odlučuju za tiskana izdanja. Rezultat je grafički prikazan na grafikonu 6.

Grafikon 6. Korištenje elektroničke knjige kao pomoć u učenju i pisanju radova

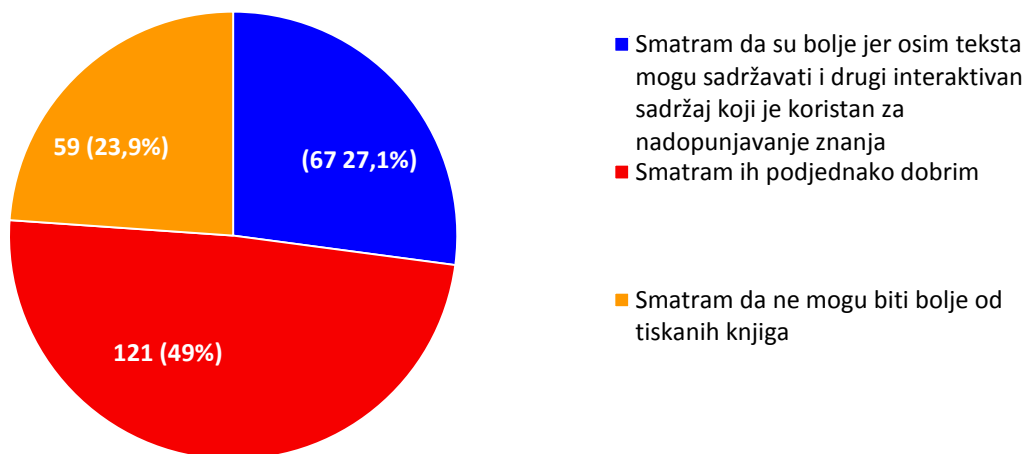
Četvrto pitanje ankete glasilo je: "Koliko često pregledavate knjižnične kataloge i baze podataka u potrazi za elektroničkim knjigama i stručnim časopisima?". Odgovori su bili poredani na brojčanoj skali od jedan do pet, odnosno od nikad do vrlo često. Od 247 ispitanika 62 se izjasnilo da nikad ne pregledavaju knjižnične kataloge i baze podataka kako bi pronašli e-knjige, 60 ih gotovo nikad ne pretražuje, 67 ponekad, 36 često ih pretražuje 36 ispitanika, a samo ih 22 pretražuje vrlo često.

Grafikon 7. Koliko često ispitanici pregledavaju knjižnične kataloge i baze podataka u potrazi za elektroničkim knjigama

Nakon toga, sljedeće pitanje ankete odnosilo se na usporedbu korištenja elektroničkih knjiga u odnosu na tiskane, a glasilo je: "Smatrate li da su elektroničke knjige lakše za korištenje od tiskanih?". Gotovo polovica ispitanika, njih 121, smatra da su elektroničke i tiskane knjige podjednako dobre. 67 ispitanika smatra da su elektroničke knjige bolje zbog njihove mogućnosti sadržavanja drugog interaktivnog sadržaja koji može pomoći pri nadopunjavanju znanja, dok 59 ispitanika i dalje smatra kako su tiskane knjige bolje, što se može vidjeti i u grafikonu 8.

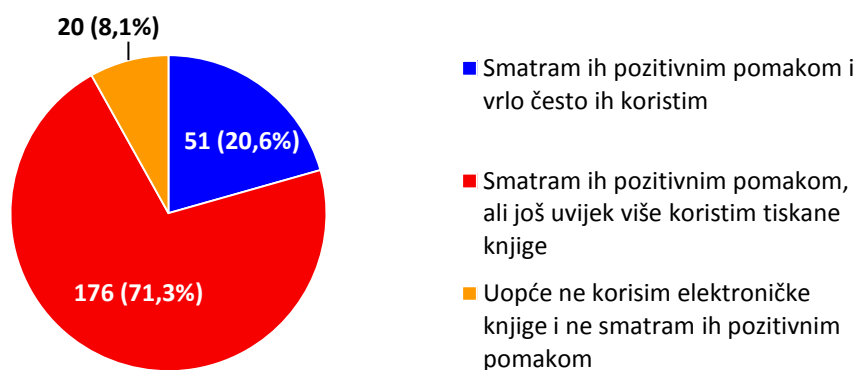
Smatrate li da su elektroničke knjige lakše za korištenje od tiskanih?

Grafikon 8. Smatraju li ispitanici elektroničke knjige boljim od tiskanih

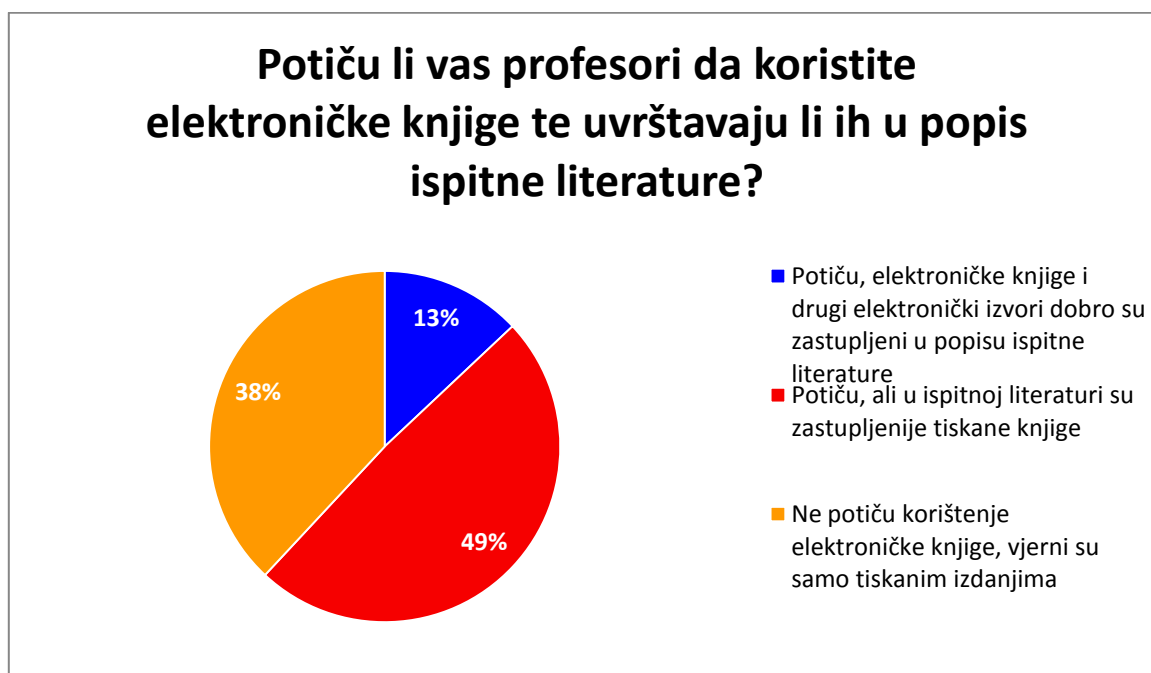
Šesto pitanje ankete glasilo je: "Smatrate li elektroničke knjige, kao pomoć u učenju, pozitivnim pomakom u odnosu na tiskane knjige?". Najviše njih, čak 176 ispitanika odlučilo se za odgovor: "Smatram ih pozitivnim pomakom, ali još uvijek više koristim tiskane knjige", dok 51 ispitanik smatra e-knjige pozitivnim pomakom i često ih koristi. 20 ispitanika ne smatra elektroničke knjige pozitivnim pomakom i uopće ih ne koristi.

Smatrate li elektroničke knjige, kao pomoć u učenju, pozitivnim pomakom u odnosu na tiskane knjige?

Grafikon 9. Smatraju li ispitanici elektroničke knjige pozitivnom pomakom

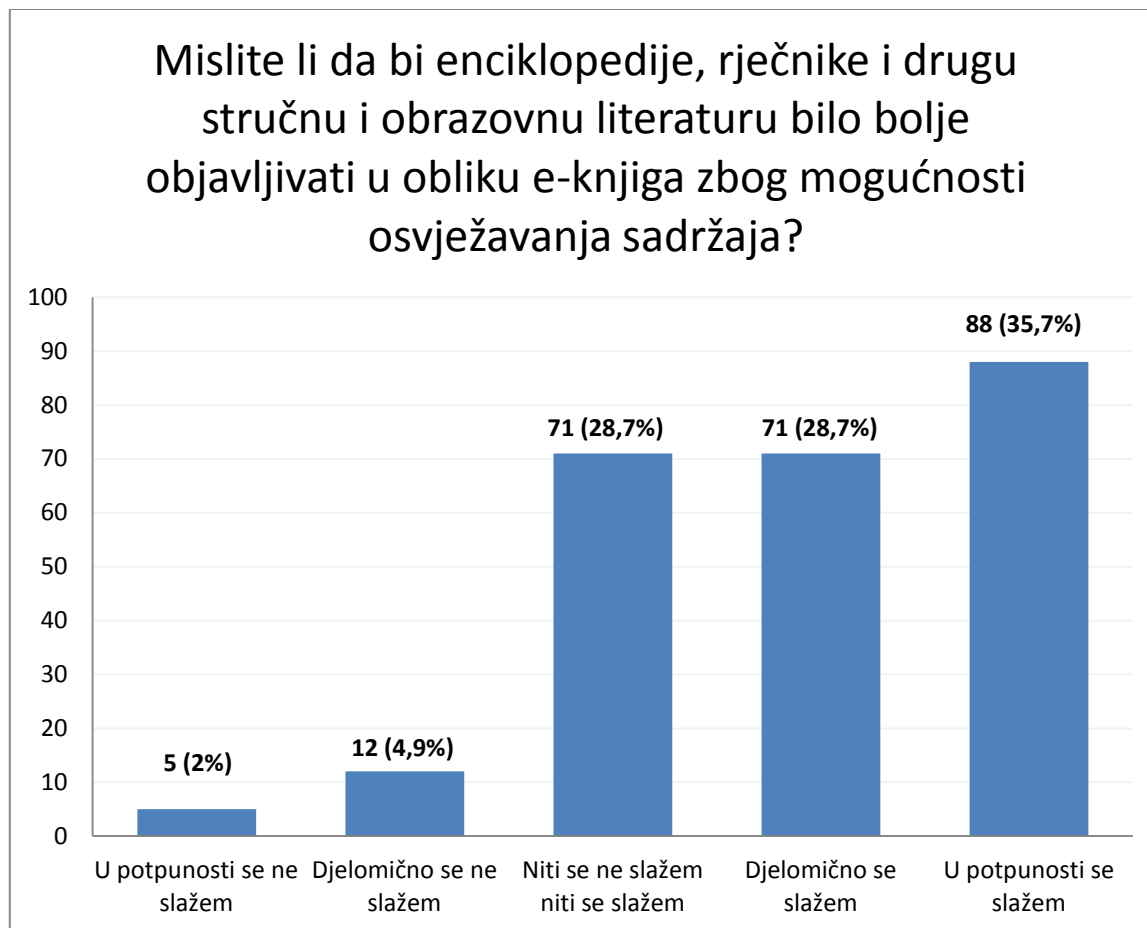
Sedmo pitanje ankete odnosilo se na profesore i koliko oni podržavaju elektroničke knjige. Pitanje je glasilo: "Potiču li vas profesori da koristite elektroničke knjige te uvrštavaju li ih u popis ispitne literature?". Ponuđeni odgovori bili su: 1. Potiču, elektroničke knjige i drugi elektronički izvori dobro su zastupljeni u popisu ispitne literature; 2. Potiču, ali u ispitnoj literaturi su zastupljenije tiskane knjige i 3. Ne potiču korištenje elektroničke knjige, vjerni su samo tiskanim izdanjima. 32 ispitanika izjasnila su se kako ih profesori često potiču na korištenje e-knjige i uvrštavaju ih u popis ispitne literature, 121 ispitanik se izjasnio kako ih profesori potiču na korištenje, ali i dalje su više zastupljene tiskane knjige. Na treći odgovor se odlučilo 94 ispitanika koje profesori ne potiču na korištenje e-knjige.

Grafikon 10. Koliko profesori potiču korištenje elektroničke knjige

Osmo pitanje bilo je: "Mislite li da bi enciklopedije, rječnike i drugu stručnu i obrazovnu literaturu bilo bolje objavljivati u obliku e-knjiga zbog mogućnosti osvježavanja sadržaja?". Odgovori su bili poredani na brojčanoj skali od jedan do pet, odnosno od uopće se ne slažem do u potpunosti se slažem. 5 ispitanika se u potpunosti ne slaže s tom tvrdnjom, 12 ih se djelomično ne slaže, a 71 ispitanik niti se slaže niti se ne slaže. Isto toliko ih je neodlučno, jer ih se 71 djelomično slaže, a

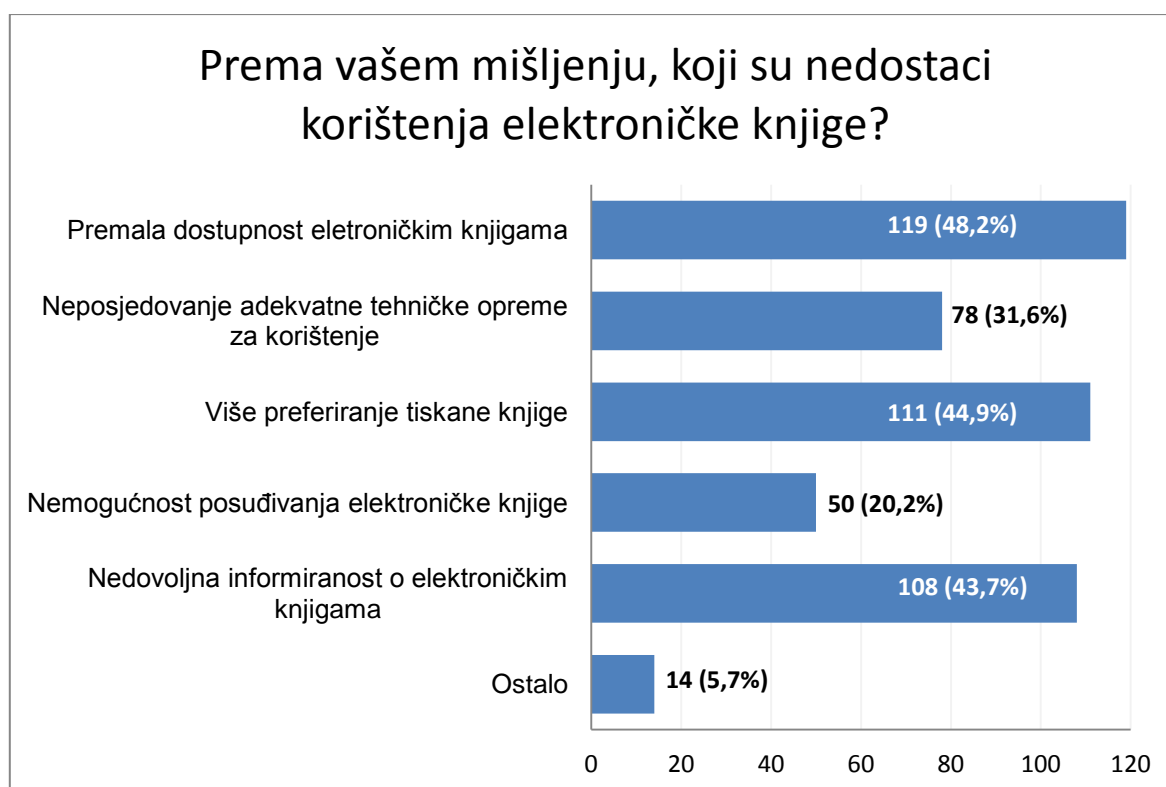
88 ispitanika se u potpunosti slaže s tvrdnjom da bi se stručna literatura trebala objavljivati u obliku elektroničkih knjiga jer se sadržaj može nadopunjavati.

Grafikon 11. Mišljenje ispitanika o objavljivanju stručne literature u obliku e-knjiga

Deveto pitanje istraživanja glasilo je: "Prema vašem mišljenju, koji su nedostaci korištenja elektroničke knjige?". Na ovo pitanje ispitanici su mogli izabrati između pet ponuđenih odgovora ili pod ostalo upisati svoj. Na grafikonu 12. prikazani su rezultati ovog pitanja, a njih 119 odlučilo se za odgovor kako je najveći nedostatak elektroničkih knjiga premala dostupnost istih, 111 više preferiraju tiskane knjige, a 108 ih misli kako je premala informiranost o e-knjigama. 78 ih smatra kako je neposjedovanje adekvatne tehničke opreme također jedan od nedostataka elektroničkih knjiga, a 50 smatra kako je problem i nemogućnost posuđivanja e-knjiga. 14 ispitanika dali su svoje odgovore, a najčešće su pisali kako je čitanje s

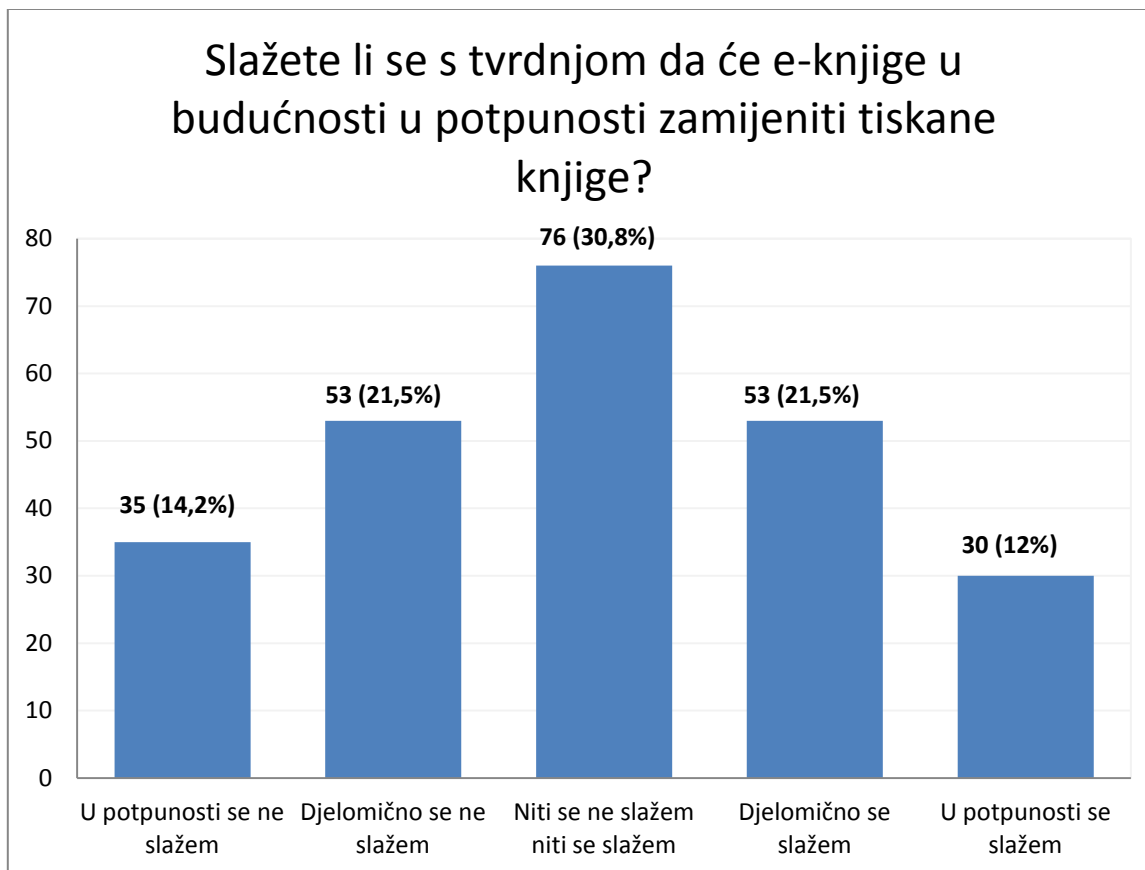
ekrana zamorno i nepregledno te kako nemaju mogućnost podcrtavati bitne dijelove i pisati bilješke. Osim toga, pisali su kako postoji premalo elektroničkih knjiga koje odgovaraju njihovim potrebama, a za korištenje e-knjiga potrebno je platiti određen iznos. Nedostatkom smatraju pojavu kvara jer onda ne mogu pristupiti elektroničkim knjigama, a one ne pružaju fizički osjećaj okretanja stranica koje pružaju tiskane knjige. Jedan ispitanik smatra kako je tehnologija načelno pozitivna, ali ju treba pažljivo dozirati jer e-knjiga ugrožava tiskane knjige, ali i nastavničko zanimanje.

Grafikon 12. Mišljenje korisnika o nedostacima korištenja elektroničke knjige

Zadnje pitanje druge skupine ankete glasilo je: "Slažete li se s tvrdnjom da će e-knjige u budućnosti u potpunosti zamijeniti tiskane knjige?". Odgovori su bili poredani u brojevanoj skali od 1 do 5, odnosno u potpunosti se ne slažem do u potpunosti se slažem. 35 ispitanika se u potpunosti ne slaže s tom tvrdnjom, 53 se djelomično ne slaže, a njih 76 nema određen stav u vezi s tom tvrdnjom jer su se oni odlučili za odgovor "Niti se slažem niti se ne slažem". 53 se djelomično slaže, dok ih se 30

složilo s tom tvrdnjom i oni misle kako će tiskane knjige nestati jer će ih u potpunosti zamijeniti e-knjige.

Grafikon 13. Slaganje ispitanika s tvrdnjom kako će e-knjige zamijeniti tiskane knjige

5.2. Rasprava i komentar istraživanja

Nakon završetka istraživanja i dobivanja rezultata, vidljivo je kako je u istraživanju sudjelovalo više žena (75,3%) nego muškaraca (24,7%). U istraživanju su sudjelovali studenti preddiplomskog, diplomskog i poslijediplomskog studija, odnosno studenti koji još nisu završili svoje visokoškolsko obrazovanje. Najviše ispitanika nalazi se na prvoj (21,9%) i drugoj godini (29,6 %) diplomskog studija, što čini gotovo polovicu ispitanika. Najmanje ispitanika bilo je s prve godine preddiplomskog studija (8,1%), odnosno poslijediplomskog studija (1,6%). U istraživanju su sudjelovali ispitanici s gotovo svih znanstvenih područja, osim interdisciplinarnog područja umjetnosti. Najviše ispitanika studira društvene (42,9%) i humanističke (20,6%) znanosti, dok su

najmanje zastupljena područja biotehničkih znanosti te umjetničkog područja, gdje je anketu ispunio po jedan ispitanik (0,4%).

Dobiveni rezultati pokazuju kako je većina ispitanika ipak upoznata s pojmom elektroničke knjige, bilo da su samo čuli za taj pojam ili ju redovito koriste. E-knjigu najviše doživljavaju kao elektroničku verziju tiskane knjige, a nakon toga kao digitalni objekt koji kombinira tekst s ostalim multimedijalnim sadržajem. Najmanje elektroničku knjigu doživljavaju kao uređaj koji svojom namjenom podsjeća na tiskanu knjigu, a tek 2,8% ispitanika uopće ne zna kako bi uopće definirali elektroničku knjigu. Ispitanici se rijetko kad odlučuju na e-knjige kao relevantan izvor za učenje ili pisanje radova jer ih se više od 75% izjasnilo kako gotovo nikad ili tek ponekad odlučuju za e-knjigu jer se i dalje više odlučuju za tiskana izdanja. Više od 75% ispitanika se nikad ili tek ponekad odlučuju na pretraživanje kataloga i baza podataka kako bi pronašli e-knjige i druge elektroničke izvore. U usporedbi s tiskanom knjigom, ispitanici elektroničku knjigu smatraju podjednako dobrom, bez obzira na mogućnost sadržavanja interaktivnog materijala. Smatraju kako je e-knjiga pozitivan pomak kod učenja i pisanja radova, ali se ipak i dalje više odlučuju za tiskane izvore. Prema dobivenim rezultatima vidljivo je da profesori potiču studente na e-knjige jer je polovica ispitanika (49%) odgovorila da ih profesori potiču na korištenje elektroničkih knjiga, iako su u ispitnoj literaturi i dalje više zastupljene tiskane knjige. Više od polovice ispitanika podržava ideju da bi se stručna literatura trebala objavljivati u obliku elektroničkih knjiga jer se na taj način sadržaj može jednostavnije nadopunjavati i prepravljati kako bi uvijek bio što relevantniji. Prema ispitanicima, najveći nedostatak e-knjige bila bi premala dostupnost i informiranost o e-knjigama. Tu se pojavljuje i nostalgija za tiskanim knjigama jer im čitanje s ekrana ne može zamijeniti osjećaj listanja fizičke knjige, a to potvrđuje i njihov stav kako ne vjeruju da će elektroničke knjige u budućnosti potpuno zamijeniti tiskane.

Iz dobivenih rezultata vidljivo je da je elektronička knjiga premalo zastupljena u visokoškolskom obrazovanju, obzirom da je danas obrazovanje usko povezano s tehnologijom i njenim razvitkom. Kako se danas puno ulaže u informacijsku pismenost, posebno je zabrinjavajući podatak da se studenti vrlo rijetko odlučuju na pretraživanje knjižničnih kataloga i baza podataka koje imaju na raspolaganju. Tiskane knjige i dalje čine jedan od najvažnijih izvora podataka kojem su vjerni i profesori i studenti.

6. Zaključak

Pojava e-knjige dovela je do velikih promjena i ušteda, ne samo u proizvodnji i distribuciji knjiga, već i korištenju. U početku je najveći problem za korištenje elektroničkih knjiga bilo neposjedovanje odgovarajućeg uređaja za čitanje, ali danas je tržište prepuno uređaja koji omogućuju čitanje e-knjiga, a i cijene su dostupnije upravo zbog te raznolikosti. Visokoškolske knjižnice imaju veliku ulogu u obrazovanju svojih korisnika, posebice pri izradi radova i istraživanja, a pomažu im i u procesu pretvaranja informacija u znanje. Knjižnica, osim što sakuplja, obrađuje i daje na korištenje građu, što su osnovne zadaće svake knjižnice, poučava korisnike kako sami mogu saznati odgovore na svoje upite te kako mogu prepoznati relevantne informacije jer se nove informacije redovito pojavljuju. Mnogo truda se ulaže u razvijanje i poticanje informacijske pismenosti, pa je zabrinjavajući podatak kako se sudionici istraživanja rijetko odlučuju na pretraživanje knjižničnih kataloga i baza podataka koje im stoje na raspolaganju kako bi pronašli relevantne i kvalitetne izvore podataka u obliku e-knjiga i drugih stručnih članaka i časopisa. Na kraju ovog rada i temeljem provedenog istraživanja, može se zaključiti kako je zastupljenost elektroničke knjige u hrvatskom visokoškolskom obrazovanju još uvijek mala. Isto tako, problem je što naslovi iz svih znanstvena područja nisu jednako zastupljeni i dostupni korisnicima, što utječe i na smanjenu naviku korištenja. Studenti i dalje više i češće koriste tiskanu građu, iako smatraju kako e-knjiga može donijeti pozitivne promjene. Možda se od mlađih generacija može očekivati veće prihvatanje i korištenje elektroničkih knjiga jer to su generacije koje odrastaju uz računala i druga tehnološka otkrića. Uz uvođenje e-knjiga u fond knjižnica još uvijek se povlače brojni problemi, što utječe i na njihovu manju popularnost. Za stvaranje boljih uvjeta potrebno je uskladiti nekoliko različitih strana koje uključuju nabavnu politiku knjižnica, prodajnu politiku nakladnika, ali i poreznu politiku države. Knjižničari i profesori svjesni su prednosti elektroničkih knjiga te ih polako približavaju svojim korisnicima i studentima te ih uvode u obrazovanje. Visokoškolske knjižnice trebaju uložiti više truda u promidžbu elektroničkih knjiga, a korisnike je potrebno informirati i educirati kako im pristupati i koristiti ih. Pristup stručnim i kvalitetnim informacijama trebao bi biti otvoren i bez ikakvih prepreka, posebice ako se na njima temelje daljnja znanstvena istraživanja.

7. Literatura

Akeroyd, J. The future of academic libraries. // Aslib Proceedings, Vol. 53, No. 3., str.79-84. Dostupno na: <http://www.emeraldinsight.com/toc/ap/53/3> (15.2.2016.)

Akeroyd, J. Information management and e-learning : some perspectives. // Aslib Proceedings, Vol.57 No.2, 2005., str.157-167. Dostupno na: <http://www.emeraldinsight.com/toc/ap/57/2> (15.2.2016.)

Alter, A. The plot twist : e-book sales slip, and print is far from dead, 22.9.2015. // The New York Times. Dostupno na: http://www.nytimes.com/2015/09/23/business/media/the-plot-twist-e-book-sales-slip-and-print-is-far-from-dead.html?smid=pl-share&_r=0 (16.2.2016.)

Ashcroft, L. Ebooks in libraries : an overview of the current situation. // Library Management, Vol.32 No.6/7, 2011., str.398-407. Dostupno na: <http://www.emeraldinsight.com/toc/lm/32/6%2F7> (15.2.2016.)

BEK [Besplatne elektroničke knjige]. // Dostupno na: <http://elektronickeknjige.com/dpkm/> (1.12.2015.)

Cambell, L., Shaffi, S. E-book prices may rise as VAT law kicks in. // The Bookseller. Dostupno na: <http://www.thebookseller.com/news/e-book-prices-may-rise-vat-law-kicks> (9.12.2015.)

Charlotte Initiative. // J. Murrey Atkins Library. Dostupno na: <http://guides.library.uncc.edu/c.php?g=415902&p=2834242> (16.2.2106.)

Coupland, D. Marshall McLuhan : nemate vi pojma o mojem djelu!. Naklada Ljevak : Zagreb, 2012.

Dukić, D., Mađarić, S. Online učenje u hrvatskom visokom obrazovanju. // Tehnički glasnik 6, 1(2012), 69-72

eBook usage in U.S. academic libraries. // Library Arkansas. Dostupno na: <http://www.library.arkansas.gov/PublicLibraryServices/Documents/Ebook-Usage-Report-Academic.pdf> (15.2.2016.)

eLektire. // Dostupno na: <http://lektire.skole.hr/stranica/o-projektu-elektire> (1.12.2015.)

Escarpit, R. Revolucija knjige. Zagreb : Prosvjeta, 1972.

Horvat, A. Digitalizacije i knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012), 17-27

Horvat, A.; Živković, D. Između javnosti i privatnosti : knjižnice u vremenu e-knjige. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.

Horvat, A., Živković, D. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

Hrvatski ured za ISBN. // Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/isbn/#1> (3.12.2015.)

ISBN za elektroničke publikacije i obrazovnu programsku podršku. // Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/isbn/#1> (3.12.2015.)

Lončar, M. Elektronički čitač i elektronička knjiga kao nova usluga : iskustva i perspektive. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 3(2013), 101-126

Londonski manifest. // Hrvatsko knjižničarsko društvo. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/novosti/o709_Londonski_manifest_prijevod.pdf (23.1.2016.)

Melcher, A. ATG Special report -academic library survey on eBooks and eBook readers. // Against the Grain (2015). Dostupno na: http://www.against-the-grain.com/wp-content/uploads/2015/03/spec_rpt_melcher.pdf (15.2.2016.)

Melinščak Zlodi, I. Otvoreno dostupne knjige u humanističkim i društvenim znanostima. // 13. i 14. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama / uredile Tea Grašić-Kvesić i Ivana Hebrang Grgić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014., 72-87

Morić Filipović, I; Dragija Ivanović, M. Vrednovanje utjecaja sveučilišnih knjižnica u Hrvatskoj : istraživanje utjecaja zbirke i usluga sveučilišnih knjižnica na akademski uspjeh studenata. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 54/1(2011), 1-22

Odluka o objavi Opće deklaracija o ljudskim pravima. // Narodne novine. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (23.1.2016.)

Odluka o proglašenju zakona i izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima. //Narodne novine. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_127_2400.html (23.1.2016.)

Pažur, I. Zastupljenost elektroničke knjige u visokoškolskim i srodnim knjižnicama u Hrvatskoj. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), 171-192

Petrak, J; Aparac-Jelušić; T. Knjižnice na hrvatskim sveučilištima : tradicija i promjene. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 48/1(2005), 13-30

Povijest razvoja elektroničke knjige. // Grafički fakultet. Dostupno na: <http://materijali.grf.unizg.hr/media/Elektronicka%20knjiga.pdf> (9.12.2015.)

Pravo na e-čitanje. // EBLIDA. Dostupno na: http://www.eblida.org/News/The-right-to-e-read_hr.pdf (23.1.2016.)

Radičević, V. Strategija razvoja visokoškolske knjižnice kao dio razvojne strategije visokoškolske ustanove. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 56,1/2(2013), 123-136

Stančić, H. Digitalizacija, Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2009.

Stipanov, J. Knjižnice i partnerstvo : ishodište, odrednice i granice. // Partnerstva u specijalnim i visokoškolskim knjižnicama : zbornik radova / uredile Irena Pilaš, Alisa Martek. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.

Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006.

Šalamon-Cindori, B., Petrušić R. Djela siročad : u očekivanju autora. // Iz naših knjižnica, Kem. Ind. 61(9-10) 455-457(2012)

Tadić, K. Knjižnica : definicija, vrste i zadaci. // Stranice Digitalne zbirke Filozofskog fakulteta. Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/pog1.htm> (9.12.2015.)

Tematski broj : online baze. // CARNet : hrvatska akademski i istraživačka mreža. Dostupno na: <http://www.carnet.hr/tematski/onlinebaze/korisnici.html> (9.12.2015.)

The IFLA Position on Copyright in Digital Environment. // IFLA. Dostupno na: <http://www.ifla.org/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment-2000> (23.1.2016.)

The Pros and Cons of E-Book. // Author Bridge Media. Dostupno na: <http://www.ghostwriter-needed.com/ebooks.html> (9.12.2015.)

Upravljanje digitalnim pravima (DRM). // Centar informacijske sigurnosti. Dostupno na: <http://www.cis.hr/www.edicija/LinkedDocuments/CCERT-PUBDOC-2007-10-207.pdf> (3.12.2015.)

Velagić, Z.; Pehar, F. An overview of the digital publishing market in Croatia. // Libellarium, VI, 1 – 2 (2013), 55-64

Vrana, R. Vidovi organizacije digitalizacije građe u knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012), 41-64

Zubac, A., Tominac, A. Digitalna knjižnica kao podrška sveučilišnoj nastavi i istraživačkome radu na daljinu : elektronički izvori za elektroničku učenje na hrvatskim sveučilištima. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 55, 2(2012), 65-82

Živković, D. Dostupnost knjige u 21. stoljeću. // 13. i 14. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama / uredile Tea Grašić-Kvesić i Ivana Hebrang Grgić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014., 7-15

Živković, D. Elektronička knjiga. Zagreb : Multigraf, 2001.